ՂՈՒՅՄՆ ՎՈՒՄԻԿ

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՆԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՆԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 2008

ՂՈՒԼՅԱՆ ՀՈՒՍԻԿ

**ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

**ԵՐԵՎԱՆ
ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
2008**

ՀՏԴ 91 : 324

ԳՄԴ 26.8 + 67.99(2)05

Ղ 944

*Հրատարակության Է երաշխավորվել
ԵՊՀ սոցիալ-տնտեսական
աշխարհագրության ամբիոնի կողմից*

Գիտ. խմբագիր՝ աշխ. գիտ. դոկտ., պրոֆ. **Լ Վալեսյան**

Editor - Doctor of Geogr. Sci., Professor **L. Valesyan**

Գրախոսներ՝ աշխ. գիտ. թեկն., դոց. **Մ. Մանասյան**

աշխ. գիտ. թեկն., դոց. **Ա. Պոտոսյան**

Reviewers - PhD, Associate Professor **M. Manasyan**

PhD, Associate Professor **A. Potosyan**

Ղուլյան Հուսիկ

Ղ 944

Ընտրությունները Հայաստանի Հանրապետությունում: Աշխարհագրական վերլուծություն.- Եր.: Հեղինակային հրատարակություն, 2008, 80 էջ + 1 էջ ներդիր:

Գրքում հայ իրականության մեջ առաջին անգամ ընտրությունների աշխարհագրությունը ներկայացվում է որպես գիտության ինքնուրույն ճյուղ, որը զբաղվում է ընտրական գործընթացների տարածքային կազմակերպման հիմնահարցերով: Վերլուծվում է մեր հանրապետությունում ընտրությունների ընդհանուր աշխարհագրական առանձնահատկությունները, ընտրական պրոցեսների վրա այնպիսի աշխարհագրական գործոնների ազդեցությունը, ինչպիսիք են՝ ուրբանիզացիան, տարաբնակեցման կառուցվածքը, սոցիալ-տնտե- սական պայմանների տարածքային անհամամասնությունները և այլն:

Գիրքը կարող է օգտակար լինել ոչ միայն աշխարհագետների, այլ նաև քաղաքագիտության, սոցիոլոգիայի և այլ ոլորտների մասնագետների համար: Այն կարող է նաև օգտակար լինել բոլոր նրանց համար, ովքեր հետաքրքրված են մեր հանրապետությունում ընթացող քաղաքական և ընտրական երևույթներով:

This book, for the first time in Armenian experience, presents Electoral Geography as an independent scientific branch, engaged in exploring the territorial organization of the electoral process. In the book the general geographical features of the elections in our republic, the influence on the electoral process of such geographical factors as urbanization, spatial distribution of settlements, spatial allocation of socio-economic conditions, etc., are analyzed.

This book can be useful not only for geographers, but also for the specialists of Political science, Sociology, etc. It can also be useful for all those who are interested in the political and electoral phenomena in our republic.

ԳՄԴ 26.8 + 67.99(2)05

ISBN 978-9939-53-279-0

© Հ. Ղուլյան, 2008 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	5
-------------------	---

ԳԼՈՒԽ 1. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԽԱՐՅԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԸ, ԱՌԱՐԿԱՆ, ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ.....	9
1.1. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԽԱՐՅԱԳՐՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ	9
1.2. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԸ, ԱՌԱՐԿԱՆ.....	20
1.3. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ.....	23

ԳԼՈՒԽ 2. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹԻ

ԱԶԽԱՐՅԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....	29
2.1. ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆ-ՊԱՅՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ.....	32
2.2. ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԼԻԲԵՐԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ.....	47
2.3. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	55

ԳԼՈՒԽ 3. 2007 Թ. ՀՀ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ԱԶԽԱՐՅԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԼՈՌՈՒ ՄԱՐԶԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ.....	59
3.1. ՈՒՐԱՆԻՉԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ԵՎ ՏԱՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԱ ԱԶԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆ.....	60

3.2.	ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒ- ԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԱ ԱԶԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆ.....	65
3.3.	ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	71
	ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	73
	ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	75

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ներկայումս հասարակական աշխարհագրությունը (ինչպես և աշխարհագրական գիտությունների ողջ համակարգը) կրում է տեսական-մեթոդաբանական և կառուցվածքային այնպիսի փոփոխություններ, որոնց գլխավոր բնութագրիչներն են գիտության տնտեսականացումը, սոցիալականացումը, էկոլոգացումը և քաղաքականացումը: Այլ կերպ ասած, տեղի է ունենում հասարակական աշխարհագրության և հասարակական Կյանքի տարբեր ոլորտներն ու կողմերն ուսումնասիրող հասարակական գիտությունների ակտիվ համագործակցություն, որի արդյունքում հասարակական-աշխարհագրական ճյուղային գիտությունների «զինանոցը» համալրվում է այլ հասարակական գիտությունների տեսական-մեթոդական մշակումներով, գիտական օրենքներով, կատեգորիաներով, հետազոտության մեթոդներով և գիտական գիտելիքի կազմակերպման այլ ձևերով:

Հիշյալ գործընթացների արդյունքում վերջին ժամանակներս քաղաքական աշխարհագրության սահմաններում բուռն զարգացում է ապրում ընտրությունների աշխարհագրությունը: Դրա՝ որպես գիտաճյուղի տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը ձևավորվել են 20-րդ դարի երկրորդ կեսին: Մեթոդաբանական բուռն զարգացումների շնորհիվ այժմ ավելի է մեծանում դրա գիտական, և հատկապես, կիրառական նշանակությունը:

Ուսումնասիրության օբյեկտ ունենալով պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները, իսկ առարկա՝ այդ ընտրությունների, ընտրողների և իշխանության համար պայքարող քաղաքական ուժերի փոխհարաբերությունների տարածքային տարբերությունները, այս գիտաճյուղը անմիջականորեն առնչվում է ընտրությունների տարածքային կազմակերպման հետ, վեր է հանում այս կամ այն տարածքի ընտրական կառուցվածքը և բնակչության ընտրական վարքի ու կողմնորոշումների տարածքային տարբերություններն ու առանձնահատկությունները: Դրանք հատկանիշներ են, որոնք հիմք են ծառայում ***Նախընտրական կամպանիաների պլանավորման,***

քաղաքական ռազմավարությունների մշակման համար: Դրանով իսկ որոշվում է ընտրությունների աշխարհագրության կարևոր կիրառական նշանակությունը:

Աշխատանքը արդիական է նրանով, որ մեր հանրապետությունում ընդհանրապես և դրա տարբեր շրջաններում մասնավորապես աստիճանաբար ձևավորվում են միմյանցից տարբերվող կայուն ընտրական կուլտուրաներ, որոնց բացահայտումը և ուսումնասիրությունը ևս ունի գիտագործնական մեծ նշանակություն, էլեկտորալ-աշխարհագրական օրինաչափությունների բացահայտումը ժողովրդավարացման գործընթացների յուրօրինակ ինդիկատոր կարող է հանդիսանալ:

Աշխատանքի նպատակն է.

1. հստակեցնել ընտրությունների աշխարհագրության տեղը հասարակական աշխարհագրական գիտությունների ենթահամակարգում, ներկայացնել դրա՝ որպես գիտաճյուղի գիտական և կիրառական խնդիրները,
2. ներկայացնել ընտրությունների աշխարհագրության՝ որպես գիտության ենթաճյուղի ձևավորման և զարգացման պատմությունը,
3. ձևակերպել ընտրությունների աշխարհագրության հետազոտության օբյեկտը, առարկան և գիտական մեթոդները,
4. վերլուծել ընտրությունների՝ որպես քաղաքական երևույթի զարգացման ընդհանուր աշխարհագրական առանձնահատկությունները ՀՀ-ում,
5. կոնկրետ տարածքի՝ ՀՀ Լոռու մարզի օրինակով կատարել 2007 թ. ՀՀ խորհրդարանական ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծություն:

Չնայած այս գիտաճյուղը Արևմուտքում զարգանում է դեռևս 20-րդ դարի սկզբներից (Ա. Չիգֆրիդի Էկլոգիական մոտեցումը), դեռևս շարունակվում են ընտրությունների աշխարհագրության դերի և նրա ռեալ գիտական ու գիտակիրառական արժեքի մասին քննարկումները: Տարածված է այն տեսակետը, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը կատարել է հսկայական աշխատանք (առավելապես նկարագրական բնույթի)՝ դրա հետ մեկտեղ չառաջադրելով բացատրող մեթոդիկա և աշխատելով քաղաքագիտությունից կտրված: Բացի այդ, ընտրություն-

ների աշխարհագրության՝ որպես գիտության, խնդիրներից մեկը հանդիսացավ քաղաքական աշխարհագրության կազմում դրա տեղի որոշումը: Կան հետազոտողներ, որոնք ընտրությունների աշխարհագրությունը համարում են քաղաքական աշխարհագրության միջուկը՝ հաշվի առնելով մշակված տեսության առկայությունը, ընտրական պրոցեսների հետազոտության նկատմամբ ինչպես աշխարհագետների, այնպես էլ քաղաքագետների հետաքրքրությունը և ընտրությունների աշխարհագրության անմիջական կիրառական նշանակությունը: Սակայն գոյություն ունի նաև այլ միտում՝ ընտրությունների աշխարհագրությունը համարել քաղաքական աշխարհագրության ոչ օրգանական մաս: Այդպիսի հայացքների կողմնակիցները խոսում են ավանդական ուղղություններից (աշխարհաքաղաքականություն, լիմոլոգիա, աշխարհագրական պետությունագիտություն և այլն), ընտրությունների աշխարհագրության էական տարբերության մասին: Նշում են, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը մնում է բավականին «հում» գիտություն, շնորհիվ իր նկարագրական բնույթին և ցրված լինելուն (քանի որ հետազոտությունները կապված են կոնկրետ երկրների կամ ռեգիոնների հետ), ընդհանրացումների և տեսական մոդելների անբավարարության: Էլեկտորալ- աշխարհագրական մոտեցման քննադատները գտնում են, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը կարող է ցույց տալ և փոքր չափով բացատրել արևմտյան երկրների ընտրողների քաղաքական կողմնորոշ- վածություններում առկա տարածքային տարբերությունները և ոչ ավելին: Եվ ինչպես նշում է ռուս քաղաքաաշխարհագետ Ռոստիսլավ Տուրովսկին. «Ընտրությունների աշխարհագրությունը կարելի է համարել քաղաքական ռեգիոնալիստիկայի հատուկ ճյուղ, որը ռեգիոնալ քաղաքագիտության նման աստիճանաբար վերածվել է առանձին քաղաք- աշխարհագրական դիսցիպլինի»¹:

Եվ իրոք, շուրջ մեկդարյա զարգացման պատմության ընթացքում այս գիտաճյուղը ոչ միայն կուտակել է ընտրությունների հետ կապված մեծաքանակ փաստական ինֆորմացիա, այլև մշակել է իր տեսությունը, հետազոտության մեթոդիկան, և գնալով ավելանում է այն երկրների թիվը, որոնցում կատարվում են ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծություններ: Ընդ որում, կարելի է ասել, որ տեղի է ունենում երկու միմյանց փոխլրացնող գործընթաց, որն էլ ավելի է մեծացնում

¹ Туровский Р. Ф., Политическая география: Учеб. пособие. Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999, стр.

ընտրությունների աշխարհագրության գիտակիրառական նշանակությունը: Այն է.

- մի կողմից քաղաքագետները ակտիվորեն զբաղվում են ընտրությունների՝ որպես քաղաքական պրոցեսի տարածական (աշխարհագրական) ասպեկտների ուսումնասիրությամբ (այլ կերպ ասած՝ ընթանում է **քաղաքագիտության ռեգիոնալիզացիա**,
- մյուս կողմից քաղաքաաշխարհագետները, զբաղվելով ընտրությունների վրա ազդող աշխարհագրական և տարածական գործոնների ուսումնասիրությամբ, լայնորեն հենվում են քաղաքագիտության կատեգորիալ ապարատի, երևույթների վերլուծության քաղաքագիտական մեթոդների, մոտեցումների վրա (ինստիտուցիոնալիզմ, ռացիոնալ ընտրության մոտեցում և այլն): Այլ կերպ ասած՝ տեղի է ունենում **աշխարհագրության քաղաքականացում**:

Ընդ որում, տեղի է ունենում ոչ միայն քաղաքագիտության և ընտրությունների աշխարհագրության փոխլրացում ու փոխհամագործակցություն: Ակտիվանում ու խորանում է համագործակցությունը նաև այնպիսի հումանիտար դիսցիպլինների հետ, ինչպիսիք են **քաղաքական սոցիոլոգիան, քաղաքական մշակութաբանությունը, սոցիալական հոգեբանությունը** և այլն:

ԳԼՈՒԽ 1

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՅԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԸ, ԱՌԱՐԿԱՆ, ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Գրքի սույն գլխի նպատակն է ներկայացնել ընտրությունների աշխարհագրության՝ որպես գիտության ենթաճյուղի հետազոտության օբյեկտը և առարկան, վերջինիս նկատմամբ գոյություն ունեցող մոտեցումները: Սակայն մինչ այդ ներկայացնենք այս գիտաճյուղի ձևավորման և զարգացման պատմությունը՝ դրանով իսկ նպատակ ունենալով ներկայացնել այն տեսական և մեթոդական փոփոխությունները, որոնք ընթացել են այս գիտաճյուղի ներսում նրա զարգացման ընթացքում և որոնք անկասկած անդրադարձել են նաև նրա հետազոտության օբյեկտի և առարկայի նկատմամբ գոյություն ունեցող մոտեցումների վրա:

1.1 ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ԳԻՏԱԿԱՆ ՈՐԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Ընտրությունների աշխարհագրությունը սաղմնավորվել է 20-րդ դարի սկզբներին և զարգացման շուրջ հարյուրամյա պատմության ընթացքում վերածվել է ինքնուրույն քաղաքաաշխարհագրական դիսցիպլինի: ***Սակայն այդ կարճ ժամանակահատվածում այս գիտաճյուղի ներսում տեղի են ունեցել ներքին ռեֆլեքսիայի այն գործընթացները և իրար են հաջորդել վերջինիս այն փուլերը, որոնք ընթացել են աշխարհագրության ներսում նրա զարգացման շուրջ երկուսիսգրամյա պատմության ընթացքում:*** Մասնավորապես, եթե 20-րդ դարի սկզբներին ընտրությունների աշխարհագրությունն իրենից ներկայացնում էր տարբեր երկրների ու դրանց տարածաշրջանների ընտրություններին վերաբերող փաստերի ամբողջություն և իր բնույթով նկարագրական էր ու գիտության ինքնուրույն ենթաճյուղի կոչման չէր հավակնում, ապա ներկայումս նրա ներսում տեղի են ունենում տեսական ու մեթոդաբանական այնպիսի լուրջ վերափոխումներ ու զարգացումներ (ներքին ռեֆլեքսիայի մեթոդոլոգիզմ տիպ), որոնց արդյունքում ընտրությունների

աշխարհագրության՝ որպես ինքնուրույն քաղաքաաշխարհագրական դիսցիպլինի գոյությունը ժխտելն այլևս անհնար է:

20-րդ դարի սկզբներին **Ֆրանսիացի սոցիոլոգ և աշխարհագետ Անդրե Չիգֆրիդը** աշխատանք հրապարակեց՝ նվիրված Ֆրանսիայի ընտրությունների աշխարհագրությանը²: Չիգֆրիդը առաջ քաշեց «**Էկոլոգիական մոտեցումը**», որը լայն տարածում գտավ Արմ. Եվրոպայի երկրների մեծ մասում և լայնորեն օգտագործվեց քաղաքաաշխարհագրական, հատկապես ընտրությունների աշխարհագրական ուսումնասիրություններում: **Այդ մոտեցումը հենվում է տարբեր մեթոդների օգնությամբ սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշների և ընտրությունների արդյունքների, ինչպես նաև այլ քաղաքական երևույթների համադրման վրա**³:

Փաստորեն, այս մոտեցման գլխավոր նպատակն էր վեր հանել ընտրական վարքի վրա սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցությունը և ինչպես արդարացիորեն նշում է **Վ. Կոլոսովը**. «...շեշտը դրվում էր այն պայմանների վրա, որոնցում ընտրողները որոշում են կայացրել տալ իրենց ձայնը որոշակի կուսակցությանը կամ թեկնածուին»⁴: Եվ փաստորեն. «Հիմնական ուղղությունը կենտրոնացվում է ոչ թե քաղաքական գործունեության, անհատների և սոցիալական խմբերի կողմից որոշումների ընդունման պրոցեսների վրա, այլ ընտրությունների կողմից արդեն ձևավորված պատկերի վրա»⁵:

Չիգֆրիդի ժամանակներում ընտրությունների աշխարհագրությունը հանդես էր գալիս որպես տարբեր ռեգիոններում քվեարկությունների արդյունքների համեմատություն, քարտեզների կազմում, դրանց նկարագրություն և պարզ վիճակագրական վերլուծություն⁶:

Սակայն «Էկոլոգիական մոտեցումը» կատարելագործվեց արևմտաեվրոպական, հատկապես ֆրանսիական գիտնականների մի քանի սերունդների, մասնավորապես, Չիգֆրիդի աշակերտ, **Ֆրանսիացի աշխարհագետ և քաղաքագետ Ֆ. Գոգելի** կողմից (1970-ական թվա-

² **Туровский Р. Ф.**, հիշատակված աշխատությունը, էջ 289.

³ **Колосов В. А.**, Мироненко Н. С., Геополитика и политическая география, М.: Аспект Пресс, 2005, стр. 255.

⁴ Նույնը, էջ 280:

⁵ Նույնը, էջ 255:

⁶ **Туровский Р. Ф.**, հիշատակված աշխատությունը, էջ 289.

կաններ) և պահպանում է իր կարևորությունը նաև այժմ⁷: Բայց մինչև Գոգեւը, արդեն 1960-ական թվականների կեսերին նոր նշանակալից տեսական ընդհանրացումների և հիպոթեզների անհրաժեշտություն առաջացավ: **Յետազոտողների շրջանում քաղաքական աշխարհագրության (դրա սահմաններում՝ նաև ընտրությունների աշխարհագրության) նշանակությունը և նրա հեղինակությունը սկսեց անկում ապրել՝**

Տեսության ճգնաժամը համընկավ ոչ միայն քաղաքական աշխարհագրության զարգացման օբյեկտիվ պայմանների, այլև հասարակական աշխարհագրության պարադիգմաների փոփոխության հետ: Եկավ **պոզիտիվիստական «քանակական հեղափոխության»** փուլը⁸:

Ինչպես հայտնի է, քանակական մեթոդների զարգացումը գիտատեխնիկական հեղափոխության պայմաններում, կիբեռնետիկայի նվաճումների, մաթեմատիկական ապարատի և էլեկտրոնային հաշվիչ տեխնիկայի կիրառումը հանգեցրին աշխարհագրության և հարակից գիտությունների հետազոտությունների մեթոդների այնպիսի որակական փոփոխությունների, որոնք հայտնի դարձան «քանակական հեղափոխություն» անունով: Աշխարհագրության մաթեմատիկացումը իր բարձրակետին հասավ հատկապես 20-րդ դարի 60-70-ական թվականներին⁹: **Սակայն քանակական ճշգրիտ, օբյեկտիվ աշխարհագրական օրինաչափություններ գտնելու ձգտումը անհամատեղելի դարձավ ավանդական քաղաքական աշխարհագրության հետ՝ կապված ինչպես նրա տեսության թերզարգացած լինելու և առարկայի ոչ բավարար սահմանվածության, այնպես էլ քաղաքական ինֆորմացիան «քվանտայնացման» ենթարկելու օբյեկտիվ դժվարությունների հետ:** Այնուամենայնիվ «Քանակական հեղափոխության» ձեռքբերումները առավելապես ներթափանցեցին ընտրությունների աշխարհագրության ոլորտ: Պատճառն այն էր, որ **ընտրությունները քաղաքաաշխարհագրական տեղեկատվության յուրահատուկ աղբյուր են քանի որ ներկայացնում են պարբերական, տարածականորեն տրոհված, հեշտ քարտեզագրվող և կուտակվող տեղեկատվություն.** Եվ դա գրավեց աշխարհագետ-պոզիտիվիստների ուշադրությունը: Բացի դրանից, այդ պայմաններում քաղաքաաշխարհագետները լավ հնարավորություն ստացան դուրս գալու գիտա-

⁷ Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 255.

⁸ Նույնը, էջ 252:

⁹ Վալեյան Լ., Զասարական (սոցիալ-տնտեսական) աշխարհագրության ներածություն. -Եր., «Լույս», 1999, էջ 207-208:

կան ինքնամեկուսացումից, քանի որ 1960-ական թվականներին հարակից ոլորտում՝ **ընտրությունների սոցիոլոգիայում**, ձևավորվել էին հզոր գիտական դպրոցներ՝ հարուստ տեսական պաշարով: Դրա արդյունքում ընտրությունների աշխարհագրությունը այնքան կտրվեց քաղաքական աշխարհագրության մյուս ոլորտներից, որ նրան անգամ սկսեցին համարել հատուկ աշխարհագրական դիսցիպլին¹⁰:

Տիրապետող դարձավ այն տեսակետը, որ մնալով միայն էմպիրիկ փաստերի հողի վրա և անտեսելով իդեալները, արժեքները, նորմերը, անհնար է վեր հանել քաղաքական իրականության ռեալ բովանդակությունը: Եվ բավական օրինաչափ էր, որ մոտավորապես **20-րդ դարի 70-ական թվականներին պոզիտիվիզմը՝ որպես սոցիալական գիտությունների մեթոդաբանական հիմք, դարձավ «անցյալի ռեկլիկ»**: Տարբեր ուղղությունների հետազոտողները անդրադարձան հասարակության մեջ և քաղաքական ոլորտում արժեքների, իդեալների, սոցիոմշակութային բնութագրիչների ուսումնասիրությանը¹¹: Իսկ ահա աշխարհագետները հանգեցին նրան, որ «մոդելներում տարաբնակեցման և հարևանության գործոնների հաշվի առնելը բավարար չեն պատճառական հարաբերությունները բացահայտելու համար: Այդ պատճառով քաղաքաաշխարհագետները անդրադարձան առաջին հերթին ժամանակակից փիլիսոփայա-մեթոդաբանական, քաղաքագիտական և տնտեսական կոնցեպցիաներին»¹²: Մասնավորապես աշխարհագետների կողմից ընտրությունների աշխարհագրության մեջ ներդրվեց **կառուցված-քահամակարգային վերլուծությունը, բիհեյմիորդիզմի տեսության** տարրեր, կատարելագործվեց **էկոլոգիական մոտեցումը**:

Քաղաքաաշխարհագրական հետազոտություններում կառուցված-քահամակարգային վերլուծությունը նորից առավել կիրառելի դարձավ ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում: Հայտնի է, որ **քաղաքական համակարգերի տեսությունը** 1960-ական թվականների կեսերին առաջ է քաշվել **ամերիկյան քաղաքագետ Դեյվիդ Իսթոնի** կողմից: Դիտարկելով ցանկացած քաղաքական համակարգ դրա գործառնման տեսանկյունից՝ Իսթոնը կիրառում էր համակարգի «**մուտքում**» և «**ելքում**» գործառնման բնութագրիչների չափման կիբեռնետիկական

¹⁰ Նույնը, էջ 252:

¹¹ Митрошенков О. А. Политическая философия. Эпистемология: Учеб. пособие, М.: "Перспектива", 2005, с. 14-15.

¹² Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 253.

սկզբունքը: Եվ ըստ Նրա՝ **քաղաքական համակարգի «մոնոթրոմ»** հանդես են գալիս քաղաքացիների պահանջմունքները և մոտիվացիաները (հասարակական կարծիք, սպասումներ, գաղափարախոսություն, նյութական շահ), որոնք պայմանավորված են պետության ներքին և արտաքին պայմաններով (Էկոլոգիականից մինչև սոցիալական), որոնք էլ իրենց հերթին պայմանավորում են քաղաքական համակարգի նկատմամբ քաղաքացիների պահանջմունքները: Իսկ **«Էլքոմ»** հանդես են գալիս իշխանությունների որոշումները և գործունեությունը (մանրամասն տես՝ Easton D. A System Analysis of Political Life. New York, 1965.):

Իսթոնի տեսությունը **անգլիացի աշխարհագետներ Պ. Թեյլորի և Ռ. Ջոնսթոնի** կողմից վերափոխվեց իրենց ընտրությունների աշխարհագրության գրքում (Taylor P. J., Johnston R. J., Geography of elections, N.Y. 1979) և սկսվեց կիրառվել ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում¹³:

Աշխարհագետների շրջանում լայն ճանաչում ստացան Նորվեգացի խոշոր **քաղաքագետ Սթեն Ռոկկանի** աշխատանքները: Յամաձայն Ռոկկանի (Rokkan S., Citizens, Elections, Parties. Oslo, 1970) պետականության կառուցման պրոցեսում Եվրոպայում բախվում էին ուժեր, որոնք կանգնած էին երկու «առանցքների»՝ **Ֆունկցիոնալ և տարածքային**, հակադիր բևեռներում: Ֆունկցիոնալ «առանցքի» հակադիր բևեռների միջև բախումը պայմանավորված է **հասարակության սոցիալական կառուցվածքով**, իսկ տարածքային «առանցքին»՝ **կենտրոնի և ծայրամասի էլիտար խմբերի միջև հակասություններով**¹⁴:

Յենվելով Ռոկկանի աշխատանքների վրա, Թեյլորը և Ջոնսթոնը 1979 թվականին քվեարկությունների աշխարհագրությանը տրվեցին խորացված մեկնաբանություն: Ընտրությունների ուսումնասիրությունը ներկայացվեց որպես վերլուծական գործողություն, որն ունի մի քանի փուլ: **Առաջին փուլում** ուսումնասիրվող հասարակության մեջ իրականացվում է բազային սոցիալ-քաղաքական կոնֆլիկտների հետազոտություն: **Երկրորդ փուլում** այդ պետությունում ձևավորված կուսակցական համակարգը վերլուծվում է որպես այդ կոնֆլիկտների արտացոլում: Վերջապես, **Երրորդ փուլում** հեղինակները ուսումնասիրում են սոցիո-մշակութային և տարածքային խզվածքները, որոնք արտահայտվում են

¹³ Նույնը, էջ 252:

¹⁴ Նույնը, էջ 254:

քվեարկության պրոցեսում և ունեն անմիջական աշխարհագրական արտահայտվածություն: Ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտության այս մոդելը անվանում են **խզվածքների մոդել** քանի որ այն կառուցված է հակադիր ընտրական վարքի տիպեր ունեցող, մեկը մյուսին հակադրվող տարածքային խմբերի որոնման հիման վրա¹⁵: Կառուցվածքահամակարգային մոտեցման կիրառումը ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում դարձավ ընտրությունների ուսումնասիրության կարևոր «գործիք»: Սակայն որոշ դեպքերում, ինչպես պոզիտիվիստ աշխարհագետներն էին շեշտը առավելապես դնում քանակական մեթոդների վրա, այս դեպքում ևս «...երբեմն կա- ռուցվածքահամակարգային մոտեցման բացարձակացումը քաղաքա- աշխարհագետներին տանում էր դիտակվող համակարգերի ծագման և էվոլյուցիոն պրոցեսների անտեսմանը, կայունության մեխանիզմների շեշտադրմանը՝ ի վնաս դինամիկ պրոցեսներին»¹⁶:

Մի կարևոր հանգամանք ևս. այս մոտեցումը ոչ միայն անտեսում էր դիտարկվող համակարգերի ծագումը և էվոլյուցիան, այլև **քաղաքական պրոցեսների սուբյեկտների (անհատների և սոցիալական խմբերի) տեղը և դերը քաղաքական համակարգերի գործառնման պրոցեսում**: Ուստի, 1970-ական թվականներից սկսած՝ քաղաքաաշխարհագետները սկսեցին իրենց ուսումնասիրություններում հենվել նաև հետազոտության **բիհեվիորիստական մեթոդի**¹⁷ վրա:

Սակայն 1970-ականների սկզբների հետազոտություններում քաղաքաաշխարհագետ «բիհեվիորիստները» զբաղվում էին վերացական տարածությունում վերացական մարդով՝ չհետաքրքրվելով ոչ անհատի սոցիալական պատկանելիությամբ, ոչ դեպի ինֆորմացիան նրա հասանելիությամբ, զբաղմունքով, բնակավայրի տիպով և այլն: Եվ պատահական չէր, որ բիհեվիորիզմը, որը **շեշտը դնում էր տեղից տեղ մարդկանց քաղաքական հայացքների տարբերության սոցիալ-հոգեբանական ասպեկտների վրա**, առավել տարածում ստացավ **ԱՄՆ-ում և Կանադայում** ուր գործում է **երկկուսակցական համակարգ**, որի դեպքում

¹⁵ Туровский Р. Ф., հիշատակված աշխատությունը, էջ 289.

¹⁶ Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 254.

¹⁷ Քաղաքական պրոցեսների սուբյեկտների՝ առանձին անհատների, և սոցիալական խմբերի վարքի ուսումնասիրության համար քաղաքագիտության բնագավառում և հարակից ոլորտներում կիրառվում է ուսումնասիրության բիհեվիորիստական մեթոդը, որը քաղաքագիտության ոլորտ է թափանցել հոգեբանությունից: Այս մեթոդի գլխավոր նպատակն է վեր հանել անհատի և սոցիալական խմբերի առանձնահատկությունների, կողմնորոշումների ազդեցությունը նրանց քաղաքական վարքի վրա:

սոցիալական պարամետրերի և քաղաքական վարքի միջև կապը այնքան էլ արտահայտված չէ: Եզրակացությունները, որոնք ստացվում էին միայն հետազոտության լոկալ մասշտաբի համար, տարածվում էին նաև ավելի բարձր մակարդակների վրա¹⁸:

Եվ ինչպես նշում է Կոլոսովը, արդյունքում ստացվեց այնպես, որ «քանակական հեղափոխության» առաջին հաջողություններից ցնծությունը (քանի որ բիհեվիորիզմը ևս մեծապես հենվում էր քանակական մեթոդների վրա - Յ. Դ.) բերեց որակական գնահատականների անտեսման»¹⁹:

Այնուամենայնիվ, բիհեվիորիզմի, ինչպես և մյուս գիտական մեթոդների կիրառումը ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում հարստացրին վերջինիս հետազոտական-մեթոդական ապարատը, խորացրին ենթակարգային ցածր աստիճանում գտնվող քաղաքական գեոհամակարգերում ընթացող պրոցեսների ընկալումը և հող նախապատրաստեցին հետագայում բիհեվիորիստական մեթոդը այլ մեթոդների հետ մեկտեղ կիրառելու համար:

Ինչպես արդեն վերը նշել ենք, «Էկոլոգիական մոտեցումը» մեծ զարգացում ստացավ հատկապես «քանակական հեղափոխության» ժամանակաշրջանում, հատկապես քաղաքական աշխարհագրության անգլո-ամերիկյան դպրոցում: Մասնավորապես, անգլիական և ամերիկյան աշխարհագետները հետաքրքրվում էին, նախ և առաջ, տարբեր շրջաններում ընտրությունների արդյունքները պայմանավորող առանձին գործոնների միջև քանակական կախվածությունների որոնմամբ և լայնորեն կիրառում էին մաթեմատիկա-վիճակագրական մեթոդները: Մայրցամաքային եվրոպայում, սակայն, պնդում էին, որ կապված քաղաքաաշխարհագրական տարածության մոզայիկության և բարդության, բազմադարյա անցյալը թափանցող ավանդույթների հետ, այդ մեթոդները նպաստում էին միայն նախկինում հայտնի երևույթների ման-րամասնմանը և ճշգրտմանը²⁰: Ուստի, ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառի աշխատանքներում **1980-ական թվականների վերջերին** լայն կիրառություն ստացան **կոնտեքստի և վայրի կոնցեպցիաները**:

¹⁸ Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 254-255

¹⁹ Նույնը, էջ 255:

²⁰ Նույնը, էջ 256:

Զբաղվելով քաղաքական աշխարհագրության բնագավառում **մաւշտաքի հիմնախնդրով** ամերիկյան **աշխարհագետ Ջ. Էդնյուն** 1987 թվականին մշակեց **վայրի կոնցեպցիան** և այսպես կոչված **կոնտեքստուալ մոտեցումը**։ Դրանց էությունը կազմում են հետևյալ երկու գլխավոր գաղափարները.

Վայրը, որպես քաղաքական տարածության նախնական բջիջ հանդես է գալիս տարբեր մակարդակներում (գլոբալից մինչև լոկալ) ընթացող պրոցեսների փոխազդեցության արեւնա:

Երկրորդ գաղափարի էությունն այն է, որ քաղաքական պրոցեսների (ընտրական կամպանիաների ընթացքից և արդյունքներից մինչև ազգայնականության դրսևորումներ և այլն) տարածական բաշխումը կարելի է բացատրել **վայրի «Էֆեկտով» (տարածական կոնտեքստով): Իսկ տարածական կոնտեքստը վայրի պատմական, տնտեսական և այլ առանձնահատկությունների և աշխարհի հետ դրա հարաբերությունների արտացոլումն է: Կոնտեքստը նաև բացատրում է, թե ինչպես է աշխարհագրական տարածությունը վերափոխում քաղաքական գործունեությունը և, մասնավորապես, ինչպես է բարձր տարածքային մակարդակների ազդեցությունը միջնորդվում լոկալ մակարդակի՝ վայրի վրա:**

Այսպիսով, վերը շարադրվածից մենք տեսնում ենք, որ կոնտեքստուալ մոտեցումը հաշվի է առնում երևույթների վրա ազդող մի շարք կարևոր գործոններ, որոնք բաց էին մնում այլ մոտեցումների դեպքում, այդ պատճառով էլ այս կոնտեքստի և վայրի կոնցեպցիան առավել լայն կիրառություն ստացավ ընտրությունների աշխարհագրական հետազա հետազոտություններում: Ընդ որում. «Միայն կոնտեքստուալ մոտեցումն է թույլ տալիս միաժամանակ դիտարկել գործոնները, որոնք ընտրողների վրա ազդում են բոլոր մակարդակներում՝ գլոբալից մինչև լոկալ և խոշոր սոցիալական և տարածքային հանրություններից (ազգ, սոցիալ-պրոֆեսիոնալ խումբ, ռեգիոնի բնակչություն) մինչև կոնկրետ մարդը»²¹:

Ընդհանրապես հասարակական-աշխարհագրական գիտությունների համար կարևոր նշանակություն ունեցավ **1967 թվականին շվեդ աշխարհագետ Տ. Ֆադերստրանդի** կողմից իր իսկ տարածաժամանակային հետազոտությունների կոնցեպցիայի շրջանակներում **«Նորամուծությունների դիֆուզիայի»** տեսության առաջ քաշումը, որը թափանցեց

²¹ Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 281.

նաև ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտությունների ոլորտ և այժմ լայնորեն կիրառվում է ընտրական պրոցեսների տարածաժամանակային առանձնահատկությունների ուսումնասիրության ժամանակ:

Մասնավորապես, այս տեսության **«կենտրոն-ծայրամաս» մոդելի** օգնությամբ վերլուծվում են **Նոր ընտրական երևույթների ներդրման, հների վերափոխման առանձնահատկությունները, ընտրազանգվածի (և դրա հետ կապված տարածքների) «փոխանցման» առանձնահատկությունները Նոր ընտրական երևույթների ձևավորման պրոցեսում և այլն²²:**

Վերը շարադրված մտքերը ամբողջությամբ վերաբերում են այն տեսական-մեթոդական վերափոխումներին, որին ենթակա էր ընտրությունների աշխարհագրությունը ողջ 20-րդ դարի ընթացքում և որոնք նշանակալից կերպով բարձրացրին այս գիտաճյուղի տեսական մակարդակը: Դրան զուգահեռ ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում կատարվում էին նաև այլ բնույթի հետազոտություններ, որոնք իրենց բովանդակությամբ ևս նեղ աշխարհագրական էին և նույնպես նպաստեցին ընտրությունների աշխարհագրության տեսության զարգացմանը ու դրա գործնական նշանակության մեծացմանը: Խոսքը **մեծամասնական (մաժորիտար) ընտրական համակարգ** ունեցող երկրներում **ընտրատարածքների առանձնացման սկզբունքների** աշխարհագրական ուսումնասիրության մասին է:

Հայտնի է, որ ընտրատարածքների առանձնացումը, այսինքն դրանց սահմանների անցկացումը սկզբունքային նշանակություն ունի ընտրությունների արդյունքների տեսանկյունից: Պարզ է նաև, որ սահմանազատման տարբեր տարբերակներ բերում են ընտրությունների տարբեր արդյունքների: Այդ իսկ պատճառով ընտրությունների աշխարհագրությունում լուրջ ուշադրություն է դարձվում ընտրատարածքների սահմանների ուսումնասիրությանը: Քանի որ շատ հաճախ այդ սահմաններն անցկացվում են ելնելով սուբյեկտիվ շահերից (այս երևույթը կոչվում է **«ջերմենկերիկ»**) նպատակ ունենալով ազդել ընտրությունների արդյունքների վրա: Ուստի իրականացվում են հատուկ ուսումնասիրություններ, պարզելու թե արդյո՞ք ընտրատարածքները

²² **Туровский Р. Ф.** Региональные аспекты общероссийских выборов // Второй электоральный цикл в России (1999-2000 гг.), М., Весь мир, 2002, с. 186-214.
<http://www.electoralgeography.com/docs/turovsky/2002-regional-aspects.doc>.

առանձնացվել են օբյեկտիվորեն, թե՞ դրանով նպատակ են հետապնդել արհեստականորեն ազդել ընտրությունների արդյունքների վրա:

Այդ ուսումնասիրությունները հատկապես լայն տարածում ստացան **ԱՄՆ-ում**, և շնորհիվ աշխարհագետների հրապարակումների և ուսումնասիրությունների, ԱՄՆ-ում ջերիմենթերինգի դեպքերը սկսեցին կտրուկ նվազել: Այդ առումով աշխարհագրության և մասնավորապես **ջերիմենթերինգի տեսության** բնագավառում մեծ ներդրում ունի հատկապես **ամերիկյան աշխարհագետ Ռիչարդ Մորրիլը**, որը Վաշինգթոն և Միսսիսիպիի նահանգների ընտրատարածքների հեղինակն էր և հաճախ էր ներգրավվում այլ նահանգների ընտրատարածքների փորձաքննության մեջ: Սակայն Մորրիլի ամենամեծ ներդրումը ջերիմենթերինգի ուսումնասիրության բնագավառում նրա 1981 թվականին լույս տեսած **«Ընտրատարածքների հատույթը և աշխարհագրական տեսությունը»** (Morrill R. L., Political Redistricting and Geographic Theory. Washington D. C., Resourse Publications in Geography, Association of American Geographers, 1981) գիրքն էր: Վերջինումնա նա շարադրել և մանրամասնորեն մեկնաբանել է ընտրատարածքների ձևավորման հիմնական կանոնները, որոնք հնարավորություն են տալիս սահմանադրական նորմերի շրջանակներում ձևավորել գիտականորեն հիմնավորված և արդարացի ընտրատարածքներ²³:

Ի տարբերություն Արևմուտքի երկրների, ԽՍՀՄ-ում ընտրությունների աշխարհագրությունը (ինչպես և քաղաքական աշխարհագրության մի շարք այլ ուղղություններ) զարգացում ստացավ միայն 1980- ական թվականների վերջերից սկսած, երբ ծավալվում էին հասարակական կյանքի ժողովրդավարացման գործընթացները, և երկրի քաղաքական կյանքում մեծանում էր բնակչության և նրա տարբեր սոցիալական խմբերի քաղաքական ակտիվությունը, իսկ 1989 թ. մարտին ԽՍՀՄ-ում առաջին անգամ անցկացվեցին պառլամենտական ընտրություններ: Ահա այս գործընթացները, անկասկած, պետք է գրավենին սովետական քաղաքաաշխարհագետների ուշադրությունը, որոնց համար ընտրությունները դարձան աշխարհագրական ուսումնասիրության հետաքրքիր առարկա: Եվ արդեն 1990 թվականին լույս տեսավ ԽՍՀՄ-ի ընտրությունների աշխարհագրությանը վերաբերող առաջին կոլեկտիվ

²³ Весна 89: География и анатомия парламентских выборов. Под ред. В. А. Колосова, Н. В. Петрова, А В. Смирнягина, -М.: Проірес, 1990, с. 46.

մենագրությունը (Весна 89; География и анатомия парламентских выборов. Под ред. В. А. Колосова, Н. В. Петрова, Л. В. Смирняги-на, -М.; Прогресс, 1990.), որում առաջարկվում էր ԽՍՀՄ պայմաններում նախընտրական կամպանիաների և ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծության մեթոդիկա, ինչպես նաև ԽՍՀՄ տարածքի էլեկտորալ-աշխարհագրական շրջանացման տարբերակ;

Մեկը մյուսի ետևից ի հայտ եկան հետխորհրդային հանրապետություններում ընտրությունների աշխարհագրական առանձնահատկություններին վերաբերող աշխատություններ:

Ընդհանուր առմամբ, եթե փորձենք վերլուծել 1990-ական թվականներից սկսած մինչև մեր օրերը ՌԴ-ում ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում կատարված աշխատանքները, ապա կարող ենք առանձնացնել.

- **Ռ. Տուրովսկու, Վ. Կոլոտուլի, Ա. Բելովի** և այլոց աշխատանքները, որոնք վերաբերում են ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծության **տեսական ու մեթոդական հիմունքներին**, քաղաքական աշխարհագրության սահմաններում այս գիտաճյուղի զարգացման առանձնահատկություններին, ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծության գիտական մեթոդներին; Դրանք հենվում են գլխավորապես արևմուտքի քաղաքաշխարհագետների (Ջ. Ագնյու, Ջ. Գյուլին, Մ. Ռոկկան, Պ. Թեյլոր, Ռ. Ջոնսոն և այլն) աշխատանքների վրա:
- **Ռ. Տուրովսկու, Վ. Կոլոտուլի, Ա. Բելովի, Ա. Աբրամովի, Լ. Պետրովի, Ա. Մանսկովի, Ա. Չուգրովի, Վ. Գիմպելսոնի, Ա. Բարանովի** և այլոց աշխատանքները, որոնք նվիրված են Ռուսաստանի և հետխորհրդային որոշ երկրների իշխանության տարբեր մակարդակներում ներկայացուցչության ընտրությունների վերլուծությանը՝ տարբեր տարածական մակարդակներում, կոնկրետ երկրների ու տարածքների բնակչության քաղաքական սուբկուլաուրաների դելիմիտացմանը, էլեկտորալ շրջանացման և տիպոլոգիայի խնդիրներին: Ընդ որում, ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ այս հեղինակների կողմից հրապարակվող աշխատանքների շարքում մեծ թիվ են կազմում **ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծության հեղինակային մոդելները**, որոնք էլ ավելի են հարստացնում ընտրությունների աշխարհագրության հետազոտական-մեթոդական ապարատը: Բացի

այդ, այս աշխատանքներում մանրամասնորեն վերլուծվում են բոլոր տիպի ընտրությունների ընթացքում քվեարկության կա-
յունության ցուցանիշները, վերջիններիս վրա ազդող աշխար-
հագրական գործոնները, կուսակցությունների և թեկնածուների
ընտրական ռեսուրսները, նախընտրական կամպանիաների
տարածքային դիֆերենցացիան և այլն:

ՌԴ-ում կատարված վերոհիշյալ հետազոտությունները առաջնային են
հետխորհրդային երկրներում ընտրությունների աշխարհագրությանը
նվիրված ուսումնասիրությունների բնագավառում և ամբողջ
տարածաշրջանի համար ունեն վերլուծական և ընդհանրացնող նշա-
նակություն:

1.2 ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԸ, ԱՌԱՐԿԱՆ

Ընդհանրապես հետազոտության օբյեկտը կարող է ընդհանուր լինել
մի քանի գիտությունների համար, մինչդեռ հետազոտության առարկան
հատուկ է գիտության մեկ ճյուղին միայն:

Հայտնի է, որ ընտրությունների՝ որպես քաղաքական պրոցեսի գի-
տական ուսումնասիրությամբ զբաղվում են բազմաթիվ հասարակական
գիտություններ, ինչպիսիք են **քաղաքական ռեգիոնալիստիկան, ընտ-
րությունների սոցիոլոգիան, քաղաքական ճշակութաբանությունը,
սոցիալական հոգեբանությունը** և այլն: Դա նշանակում է, որ ընտրու-
թյունները որպես հասարակական երևույթ ուսումնասիրության օբյեկտ են
դրանց բոլորի համար: Այն ուսումնասիրության օբյեկտ է նաև **ընտ-
րությունների աշխարհագրություն** կոչվող գիտաճյուղի համար: Գիտու-
թյան թվարկված ճյուղերը, ներառյալ ընտրությունների աշխարհագրու-
թյունը, միավորվում են հետազոտության միասնական օբյեկտով, բայց
տարբերվում են ուսումնասիրության առարկայով: Ուսումնասիրության
առարկա է օբյեկտի այս կամ այն բաղադրիչը, հատկանիշը, առանձնա-
հատկությունը, կողմը (ասպեկտը):

Ներկայումս գիտական գրականության մեջ բացակայում է ընտրու-
թյունների աշխարհագրության՝ որպես գիտական առանձին ուղղության,
համընդհանուր ճանաչում գտած սահմանում: Բայց բոլորի կողմից
ընդունվում է, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը մի ինքնուրույն
գիտական ուղղություն է «...որի հետազոտության առար-

կան պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններն են, ընտրողների և իշխանության համար պայքարող քաղաքական ուժերի փոխհարաբերությունների տարածքային տարբերությունները»²⁴։ Ընդունված է նաև ռուս **քաղաքաաշխարհագետ Ռ. Տուրուլսկու** այն կարծիքը, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը ուսումնասիրում է «...պետության ներքին քաղաքաաշխարհագրական առանձնահատկությունները բնակչության ընտրական վարքի տեսանկյունից։ Նրա հիմքում ընկած է տարածքի քաղաքաաշխարհագրական դիֆերենցման ուսումնասիրումը, բնակչության քաղաքական կողմնորոշումներում առկա տարբերությունների վերլուծությունը»²⁵։

Վ. Լավրուխինը ընտրությունների աշխարհագրությունը ներկայացնում է որպես քաղաքական աշխարհագրության մեզոմակարդակի, այսինքն տվյալ երկրի «ներքին» քաղաքական աշխարհագրության ուսումնասիրության հիմնական մեթոդ²⁶։

Ըստ **Ա. Զարդի**. «Ընտրությունների աշխարհագրությունը Մարդու աշխարհագրության (Human Geography) ճյուղ է, որը գործ ունի ընտրական վիճակագրության ուսումնասիրության, ընտրությունների տարածքային կազմակերպման աշխարհագրական ասպեկտների և ընտրությունների արդյունքների հետ»²⁷։

Առավել ընդհանրական է անգլո-ամերիկյան **"An introduction to political geography"** կոլեկտիվ մենագրության մեջ ընտրությունների աշխարհագրությանը տրված սահմանումը, ըստ որի այն քաղաքական աշխարհագրության ենթաճյուղ է, «...որը զբաղվում է ընտրությունների տարածական ասպեկտների՝ այդ թվում ընտրական վարքի և ընտրությունների արդյունքների վրա ազդող աշխարհագրական գործոնների և ընտրությունների արդյունքների տարածական պատկերների վերլուծությամբ»²⁸։

²⁴ **Վալեսյան Լ.**, Աշխարհագրական գիտությունների մեթոդաբանական և տեսական հիմունքներ -եր., ԵՊՀ հրատ., 2004, էջ 185։

²⁵ **Туровский Р. Ф.**, Политическая география: Учеб, пособие. Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999, с. 287.

²⁶ Հղումը ըստ՝ **Лебедев В. Б.**, формирование электоральной географии Индии/УИЗв. АН. Серия географическая, 1998, № 3, с. 103։

²⁷ **Clark A. N.**, The Penguin dictionary of Geography, Second edition. Penguin Books, 1998, p. 129.

²⁸ **Jones M., Jones R., Woods M.**, An introduction to political geography: Space, place and politics; L, 2004, p. 172.

Առավել արդիական ու սպառիչ է թվում *ռուս աշխարհագետ Է Ֆայբուսովիչի* տված սահմանումը, այն է՝ *«Ընտրությունների աշխարհագրության հետազոտության որպես հիմնական օբյեկտ* (սեղ իմաստով-Յ.Դ.) *հանդես են գալիս յուրահատուկ մասնավոր գեոհամակարգերը՝ տարածքային ընտրական համակարգերը: Դրանք ընդգրկում են տարածքներ, որոնցում բնակչությունը հիմնականում միավորվում է էլեկտրոկորոշ ընդհանուր շահերից, որոնք կապված են բնակչության վայրով, տնտեսական, մշակութային, քաղաքական (այդ թվում ազգային) առանձնահատկություններով»* (ընդգծումը-Յ.Դ.)²⁹: Ըստ նրա քաղաքական աշխարհագրության համար (ի տարբերություն քաղաքագիտության) առաջնահերթ նշանակություն ունի *բնակչության ընտրական վարքի տարածական վերլուծությունը*։ Տարբերում են *ռեգիոնալ ընտրական իրադրություն* և *ռեգիոնալ ընտրական իրավիճակ*։ Առաջինը պայմանավորված է ռեգիոնում սոցիալ-տնտեսական իրադրության հարաբերականորեն երկարատև, կայուն գծերով, դրա բնակչության կառուցվածքային առանձնահատկություններով, երկրորդը՝ այս կամ այն կուսակցության, թեկնածուի նկատմամբ բնակչության վերաբերմունքի կոնյուկտուրային փոփոխություններով, ինչը կարող է կախված լինել պատահական հանգամանքներից։ Ըստ Նույն Ֆայբուսովիչի. *«Ընտրությունների աշխարհագրության խնդիրն է ռեգիոնալ էլեկտորալ իրադրության վերլուծությունը* իսկ ռեգիոնալ էլեկտորալ իրավիճակի և դրա վրա ազդող գործոնների ուսումնասիրության եղանակները նախընտրական կամպանիաներ անցկացնող մյուս մասնագետների խնդիրն է» (ընդգծումը-Յ.Դ.)³⁰։

Այսպիսով, ընտրությունների աշխարհագրության հետազոտության առարկայի վերը բերված մեկնաբանություններում միանաշանակ ընդունվում է, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը զբաղվում է *ընտրական պրոցեսների տարածական ասպեկտներով՝ շեշտը դնելով բնակչության ընտրական կողմնորոշումների տարածական դիֆերենցման առանձնահատկությունների և օրինաչափությունների վրա*։

Ընդ որում, կարևոր է այն հանգամանքը, որ այս գիտաճյուղը, մշակելով սեփական տեսական մոտեցումներն ու հետազոտության մեթոդիկան, գլխավոր ուշադրությունը կենտրոնացնում է ընտրությունների

²⁹ Экономическая и социальная география: основы науки: Учеб. для стул высш. учеб. заведений.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004, с. 339.

³⁰ Նույնը, էջ 340:

վրա ազդող **հիմնարար աշխարհագրական գործոնների** վերհանմանն ու մեկնաբանությանը, որը հնարավորություն է տալիս մեզ այսօր խոսելու ոչ միայն այս գիտաճյուղի հետազոտության առարկայի (տարածքային էլեկտորալ համակարգեր) գոյության մասին, այլև այդ առարկայի ուսումնասիրության յուրահատուկ մեթոդիկայի մասին, որը նաև ընտրությունների աշխարհագրությունը հստակորեն սահմանազատում է ընտրությունները հետազոտության սեփական օբյեկտը համարող այլ գիտություններից:

1.3 ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂՆԵՐԸ

Էլեկտորալ-աշխարհագրական հետազոտություններում կիրառվում են բազմաթիվ գիտական մեթոդներ: Դրանք բաժանվում են երկու հիմնական խմբի՝ **համագիտական մեթոդներ**, որոնք կիրառելի են գիտության բոլոր ճյուղերի համար: Այսպիսին են, օրինակ՝ պատմական, մաթեմատիկական, քանակական, մոդելավորման, համակարգային մեթոդները: Երկրորդ խումբը, **մասնավոր գիտական մեթոդներն** են, որոնք կիրառվում են գիտության կոնկրետ ճյուղերում: Ընտրությունների աշխարհագրական ուսումնասիրությունների համար լայնորեն կիրառվում են նաև աշխարհագրական մեթոդներ, մասնավորապես, նկարագրական, քարտեզագրական, համեմատական-աշխարհագրական, գեոինֆորմացիոն մեթոդները:

Այժմ ավելի հանգամանորեն անդրադառնանք այս մեթոդներին:

Համագիտական մեթոդներ: **Պատմական մեթոդ:** Ուսումնասիրելով այս կամ այն տարածքի կամ երկրի ընտրական պրոցեսների աշխարհագրական առանձնահատկությունները՝ հետազոտողները շատ հաճախ փորձում են ներկայիս քաղաքական պրոցեսների պատճառները փնտրել պատմական անցյալում: Եվ այս մոտեցումը չափազանց կարևոր է ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտություններում, քանի որ շատ հաճախ ընտրական պրոցեսների տարածական առանձնահատկությունները պայմանավորված են տարբեր տարածքների և դրանց բնակչության պատմական և սոցիալ-քաղաքական անցյալով և զարգացման առանձնահատկություններով: Եվ հաճախ անհրաժեշտ է լինում ներկայիս առանձնահատկությունների պատճառները որոնել անցյալում կատարված իրադարձությունների մեջ, և արդյունքները

հաշվի առնել առկա խնդիրները լուծելիս: Ուստի, պատմական մեթոդը լայն կիրառություն է գտել ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտություններում:

Քանակական մեթոդներ: Ընտրությունների աշխարհագրության սկզբունքային տարբերությունը քաղաքաաշխարհագրական և քաղաքագիտական գիտաճյուղերի գերակշռող մեծամասնությունից կայանում է նրանում, որ այն իր հետազոտություններում առավելապես հենվում է քանակական տվյալների վերլուծության վրա: Ուստի, տրամաբանական է, որ այս գիտաճյուղում քանակական մեթոդները առավել լայն տարածում պետք է ունենան:

Հետազոտության քանակական մեթոդների խմբում կենտրոնական տեղը պատկանում է **վիճակագրական մեթոդներին:** Վերջիններիցս ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում լայն կիրառություն ունեն հատկապես **կորելյացիոն ու ռեգրեսիոն վերլուծությունները** և **ֆակտորային անալիզը:** Մասնավորապես, **ֆակտորային անալիզի** օգնությամբ վեր են հանվում քվեարկությունների վրա ազդող հիմնական գործոնները, որոնք պայմանավորում են տարբեր ռեգիոնների ընտրական իրավիճակը: **Կորելյացիոն վերլուծության** օգնությամբ հնարավոր է վեր հանել ընտրությունների վրա ազդող նոր գործոններ, կամ երևույթների միջև պատճառական կապեր (օրինակ՝ սոցիալ-տնտեսական պայմանների ազդեցությունը քվեարկության արդյունքների վրա): **Ռեգրեսիոն վերլուծությունը** հնարավորություն է տալիս մաթեմատիկական հավասարումների միջոցով բացահայտել ու գնահատել քվեարկության կախվածությունը այս կամ այն պարամետրերից (օրինակ՝ ուրբանիզացման մակարդակից):

Ընդհանրապես ընտրությունների աշխարհագրության կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ այն մեծապես հենվում է ընտրական քարտեզների վրա: Եվ շատ դեպքերում այդ քարտեզների վերլուծությունը ևս իրականացվում է քանակական մեթոդների օգնությամբ:

Քանակական մեթոդների խմբում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում նաև **մաթեմատիկական մեթոդները:** Մաթեմաթիկական մեթոդները բազմազան են և տարբեր աշխարհագրական գիտություններում դրանց տարբեր կոմբինացիաներ են պահանջվում: Կոնկրետ ընտրությունների աշխարհագրության մեջ տարբեր տեսակի դասակարգումների և շրջանացման խնդիրների լուծման, ինչպես նաև տարբեր տարածական ընդգրկման գեոհամակարգերի առանձնացման, շրջանների

սահմանագծման ու համակարգման և ընդհանրապես աշխարհագրական օբյեկտների հետ առնչվող խնդիրների լուծման համար օգտագործվում են մաթեմատիկական վիճակագրության, բազմությունների տեսության, տարրական և վերլուծական երկրաչափության, գծային հանրահաշվի մի շարք մեթոդներ:

Լայն կիրառություն ունեն գծային ծրագրավորման մեթոդները (վերջին ժամանակներս լրացվում են ոչ գծային ծրագրավորման մեթոդներով), ինչպես նաև դինամիկ ծրագրավորման մեթոդները:

Մաթեմատիկական մեթոդների դերը մեծ է նաև տարածքային ընտրական համակարգերի մոդելավորման և մի շարք այլ բնագավառներում:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով կարելի է ասել, որ մաթեմատիկական մեթոդները լայնորեն կիրառվում են ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտության բոլոր մակարդակներում՝ տվյալների հավաքման ու նախնական մշակման, դրանց դասակարգման ու ընդհանրացման, վերլուծության և հետազոտվող օբյեկտի ստատիկ և դինամիկ վիճակների կանխատեսման:

Մոդելավորման մեթոդներ: «Մոդելավորումը հատուկ ստեղծված օբյեկտում (մոդելում) հետազոտվող երևույթի և պրոցեսի հատկությունների վերարտադրությունն է»³¹: Էլեկտորալ-աշխարհագրական պրոցեսների մոդելավորման ժամանակ, որպես այդպիսին կարող են լինել գրաֆիկները, տեսական կառուցումները, մաթեմատիկական բանաձևերը կամ քարտեզագրական պատկերները:

Օգտագործվում են նաև, այսպես կոչված, պատճառահետևանքային մոդելները: Դրանք թույլ են տալիս վեր հանել սոցիալական երևույթների միջև օբյեկտիվ պատճառական կապերը և փոխկապակցվածությունները, դրանց մոտ նոր հատկությունների առաջացումը³²:

Լայն տարածում ունեն տարբեր տարածքների բնակչության ընտրական վարքի տարածական մոդելավորումը՝ մաթեմատիկական մոդելների, քարտեզագրական պատկերների և այլ տեսքով, և դրանց հիման վրա կատարվող վերլուծությունները:

³¹ **Лавриенко В. Н., Путилова Л. М.**, Исследование социально-экономических и политических процессов: Учеб. Пособие. -М.: Вузовский учебник, 2005. -стр. 33

³² Լուկյնը, էջ 34:

Կոնկրետ-գիտական մեթոդներ: **Աշխարհագրական մեթոդներ:**

Նկարագրական մեթոդ: Հայտնի է, որ նկարագրական մեթոդը աշխարհագրական ուսումնասիրությունների ավանդական մեթոդներից է: Ինչ վերաբերվում է ընտրությունների աշխարհագրությանը, ապա վերջինիս համար ևս այս մեթոդը առանցքային նշանակություն ունի, քանի որ ի սկզբանե ընտրությունների աշխարհագրությունը հանդես էր գալիս որպես տարբեր երկրներում ու շրջաններում ընտրական պրոցեսների նկարագրություն և պարզ համեմատական-աշխարհագրական վերլուծություն: Ներկայումս էլ այս բնագավառում հաճախ ի հայտ են գալիս հրապարակումներ, որոնք մեծապես հենվում են հետազոտության նկարագրական մեթոդի վրա:

Քարտեզագրական մեթոդ: Ուսումնասիրելով ընտրական պրոցեսների տարածական առանձնահատկությունները և օրինաչափությունները՝ ընտրությունների աշխարհագրությունը մեծապես հենվում է հետազոտության քարտեզագրական մեթոդի վրա, քանի որ միայն ընտրական քարտեզի, այսինքն, ընտրական պրոցեսների գրաֆիկական- տարածական մոդելի օգնությամբ կարելի է մեկնաբանել և վերլուծել ընտրությունների տարածական առանձնահատկությունները և վեր հանել էլեկտորալ-աշխարհագրական օրինաչափություններ:

Քարտեզագրական մեթոդը կիրառվում է ընտրությունների աշխարհագրական հետազոտությունների բոլոր մակարդակներում՝ տվյալների հավաքման ու նախնական մշակման, դրանց դասակարգման ու ընդհանրացման, վերլուծության և հետազոտվող օբյեկտի ստատիկ և դինամիկ վիճակների կանխատեսման: «Հատկանշական է, որ քարտեզագրական մեթոդը ոչ միայն հանդես է գալիս որպես գիտական ճանաչողության ինքնուրույն միջոց, այլև թափանցելով մյուս մեթոդների մեջ՝ բազմապատկում է դրանց հնարավորությունները: Օրինակ՝ բոլորովին նոր որակ են ձեռք բերում համեմատական-աշխարհագրական և նկարագրական մեթոդները, երբ զուգորդվում են քարտեզագրական մեթոդների հետ, երբ տեքստային նկարագրությունը և աշխարհագրական համեմատությունը ամրապնդվում է քարտեզագրական նյութով»³³:

Այս մեթոդի հնարավորությունները համակարգչային տեխնիկայի զարգացման արդի պայմաններում ավելի են մեծանում: Գեոինֆորմա-

³³ Վալեսյան Լ, Հասարակական (սոցիալ-տնտեսական) աշխարհագրության ներածություն. -եր., «Լույս», 1999, էջ 199-200:

ցիոն մեթոդների և դրանց սահմաններում տարածականորեն կոորդինացված տվյալների ավտոմատ մշակումը, վերլուծությունը և քարտեզագրումը հնարավորություն են տալիս բավականին կարճ ժամանակահատվածում քանակական տվյալների ավելի մեծ զանգվածներ մշակել և վերլուծել:

Համեմատական-աշխարհագրական մեթոդ: Սա ևս աշխարհագրության ավանդական մեթոդներից է: Ընտրությունների աշխարհագրությունն էլ ի սկզբանե գլխավորապես հենվել է և ներկայումս էլ մեծապես հենվում է այս մեթոդի վրա:

Արդեն հիշատակել ենք, որ ընտրությունների աշխարհագրությունը ուսումնասիրում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների, ընտրողների և իշխանության համար պայքարող քաղաքական ուժերի Փոխհարաբերությունների տարածքային տարբերությունները: Եվ ահա այդ տարածքային տարբերությունների բացահայտումը և ուսումնասիրումը հնարավոր է դրանք իրար հետ **համեմատելու** միջոցով միայն:

Ընտրությունների աշխարհագրության մեջ համեմատական-աշխարհագրական մեթոդը հնարավորություն է տալիս լուծել այնպիսի կարևոր գիտական խնդիր, ինչպիսին բնակչության տարբեր ընտրական վարք և բնութագրիչներ ունեցող տարածքների տիպերի առանձնացումը (տիպականացումը) և դասակարգումն է:

Համեմատական-աշխարհագրական մեթոդի ձևափոխված տարբերակը **էլեկտրալ-աշխարհագրական շրջանացումն** է, քանի որ վերջինս իրականացվում է՝ հենվելով տարբեր տարածքների բնակչության ընտրական վարքի համեմատության վրա:

Գեոինֆորմացիոն (աշխարհատեղեկատվական) մեթոդներ: Համակարգչային տեխնիկայի և ծրագրային ապահովման աննախադեպ զարգացման արդի պայմաններում հատուկ նշանակություն է ստանում գեոինֆորմատիկան և հետազոտության գեոինֆորմացիոն մեթոդների կիրառումը ընդհանրապես աշխարհագրության և մասնավորապես ընտրությունների աշխարհագրության մեջ:

Հայտնի է, որ «Գեոինֆորմատիկան՝ որպես գիտության ճյուղ, զբաղվում է աշխարհագրական ինֆորմացիայի ստացման, պահպանման, վերափոխման, օգտագործման և հաղորդման սկզբունքների, մե-

թողների և տեխնոլոգիաների մշակումով ու ներդրումով»³⁴:

Գեոինֆորմացիոն համակարգը (ԳԻՅ) հենվում է ինֆորմացիայի ստացման ու հաղորդման թվային, տեքստային, գրաֆիկական ու քարտեզագրական ձևերի օգտագործման վրա: Լայն կիրառություն ունեն մասնավորապես էլեկտրոնային քարտեզները:

Գեոինֆորմացիոն մեթոդների կիրառումը ընտրությունների աշխարհագրության բնագավառում հնարավորություն է տալիս հարաբերականորեն կարճ ժամանակահատվածում մշակել հսկայածավալ քանակական (և ոչ միայն) տվյալներ: Ընդ որում, մշակման և վերլուծությունների ժամանակ գեոինֆորմացիոն համակարգերը հնարավորություն են տալիս միաժամանակ կիրառելու հետազոտության մաթեմատիկական, վիճակագրական, մոդելավորման և, որ ամենակարևորն է, քարտեզագրական մեթոդները: Գեոինֆորմացիոն համակարգերը հնարավորություն են տալիս նաև ոչ միայն ստանալ պատրաստի քարտեզներ, այլև արդեն գոյություն ունեցող քարտեզների հիման վրա կատարել նոր վերլուծություններ և ընդհանրացումներ:

³⁴ Վալեյան Լ, հիշատակված աշխատությունը, էջ 214:

ԳԼՈՒԽ 2

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹԻ, ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Համապետական ընտրություններն ու ընդհանրապես ընտրական պրոցեսները ՀՀ-ում աշխարհագրական տեսանկյունից դեռևս ոչ լիարժեքորեն են ուսումնասիրված: Ընտրական պրոցեսների գիտական ուսումնասիրությունը, չնայած ունի գիտաճանաչողական և գործնական մեծ նշանակություն (ընտրությունները միշտ էլ գտնվել են գիտնականների և հատկապես վերլուծաբանների ուշադրության կենտրոնում), սակայն ստացվում է այնպես, որ այսօր բացակայում են մեր հանրապետությունում կայացած ընտրությունների՝ որպես քաղաքական երևույթի համալիր և խոր գիտական ուսումնասիրությունները և համապատասխան գիտական գրականությունը: Ընդ որում, վերջինս մեծ չափով վերաբերում է նաև ՀՀ-ում ընտրությունների աշխարհագրական ասպեկտների ուսումնասիրությանը:

Մյուս հանգամանքը, որը նույնպես մեծապես խոչընդոտում է երևույթի գիտական ուսումնասիրությանը, ընտրական պրոցեսների գիտական ուսումնասիրության համար համապատասխան փաստական տվյալների (ընտրական վիճակագրություն) բացակայությունն է: Դա վերաբերում է հատկապես 1990-98 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ-ում կայացած համապետական ընտրություններին: Հատկապես վերջինիս պատճառով սույն գլխում մենք փորձել ենք անդրադառնալ միայն 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ-ում կայացած համապետական ընտրություններին, որոնց վերաբերյալ կարելի է ձեռք բերել քիչ թե շատ հավաստի և ամբողջական տեղեկատվություն:

1998-2008 թթ. ՀՀ-ում կայացել են հետևյալ համապետական ընտրությունները.

1. 1998 թ. նախագահական ընտրություններ (երկու փուլով),
2. 1999 թ. խորհրդարանական (երկրորդ գումարման ԱԺ) ընտրություններ,
3. 2003 թ. նախագահական ընտրություններ (երկու փուլով),

1. 2003 թ. խորհրդարանական (Երրորդ գումարման Աժ) ընտրություններ,
2. 2007 թ. խորհրդարանական (Զորրորդ գումարման Աժ) ընտրություններ
3. 2008 թ. նախագահական ընտրություններ (մեկ փուլով):

Մինչ դրանց ընդհանուր աշխարհագրական առանձնահատկություններին անդրադառնալը, փորձենք անդրադառնալ նշված ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքական դաշտի կառուցվածքին և այդ դաշտում առկա ու տարբեր գաղափարական կողմնորոշում ունեցող քաղաքական ուժերին, մասնավորապես, կուսակցություններին: Եվ հենվելով քաղաքական դաշտի այդ կառուցվածքի վրա՝ այդ կառուցվածքի համատեքստում ներկայացնենք ընտրությունների ընդհանուր աշխարհագրական առանձնահատկությունները ՀՀ-ում:

Որպես չափորոշիչ հիմք ընդունելով **քաղաքական ուժերի գաղափարական կողմնորոշումները**, ՀՀ քաղաքական դաշտում կարելի է առանձնացնել քաղաքական ուժերի հետևյալ խմբերը (կլաստերները)。

1. **Լիբերալ (դեմոկրատական) ուժեր**, որոնք հենվում են լիբերալ (ազատական) գաղափարախոսության վրա: Սրանք հանդիսանում են շուկայական հարաբերությունների և սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների կողմնակիցներ, և առաջնային են համարում ժողովրդավարական արժեքները (ՕԵԿ, ԱՄԿ, ՄԱԿ, ՆԺԿ, «Ժառանգություն» կուսակցություն, ՀՀԸ և այլն),
2. **Ազգայնական (ազգայնական-պաշտպանական) ուժեր**, որոնք իրենց ուշադրությունը կենտրոնացնում են ազգային-պետական շինարարության խնդիրների և ազգային գաղափարախոսության վրա (ՀՀԿ, ՀՀԴ՝³⁵ և այլն),
3. **Կենտրոնամետ ուժեր**, որոնք չունեն հստակ սոցիալ-տնտեսա-

³⁵ ՀՀԴ հետ կապված անհրաժեշտ է նշել, որ կուսակցական ինքնաիդենտիֆիկացմամբ (այսինքն թե կուսակցությունը ինքն իրեն ինչ գաղափարական ուղղվածության քաղաքական ուժ է համարում) այն հանդիսանում է սոցիալիստական ուժ, սակայն ընտրությունների աշխարհագրական վերլուծություններում, որտեղ շատ դեպքերում գործ ունենք բնակչության քաղաքական նախապատվությունների հետ, առավել կարևոր է այն հանգամանքը, թե տվյալ քաղաքական ուժին բնակչությունը ինչ գաղափարական ուղղվածության ուժերի շարքին է դասում: Իսկ ՀՀԴ-ն բնակչության կողմից առավելապես դասվում է ազգայնական ուժերի շարքին, և հենց դա է հիմք հանդիսացել, որ սույն աշխատանքում ՀՀԴ-ն դիտարկվում է որպես ազգայնական ուժ:

կան և գաղափարական կողմնորոշումներ և մյուս քաղաքական ուժերի միջև զբաղեցնում են միջանկյալ դիրք (ԲՀԿ, Ժող. Կուս., ԱՀԿ, ՄԻԱԿ և այլն):

4. **Ձախակողմյան ուժեր**, սրանք հենվում են գլխավորապես կոմունիստական գաղափարախոսության վրա (ՀԿԿ, ՀՄԿ, ՀՆԿԿ, ՀՄԿԿ):

Հենվելով այս դասակարգման վրա՝ փորձենք ներկայացնել 1998- 2008 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ-ում կայացած համապետական ընտրություններում վերը նշված քաղաքական ուժերի մասնակցության արդյունքները:

Այս մոտեցման վրա ենք հենվում նախ և առաջ այն հանգամանքից ելնելով, որ քաղաքական դաշտի կառուցվածքը և, մասնավորապես, դրանում առկա քաղաքական կուսակցությունների և այլ քաղաքական ուժերի մասնակցությունը տարբեր ընտրություններում տարբեր է, և վերլուծությունների համար՝ որպես քաղաքական դաշտի կառուցվածքային միավոր, կուսակցություններին և այլ քաղաքական ուժերին հիմք ընդունելը նպատակահարմար չէ (քանի որ, օրինակ՝ մի կուսակցություն կարող է մեկ ընտրության մասնակցել, մյուսին՝ ոչ, կամ հանդես գալ նման գաղափարական կողմնորոշումներ ունեցող կուսակցությունների հետ միասին՝ կազմելով դաշինք և այլն): Այդ իսկ պատճառով առավել նպատակահարմար է քաղաքական դաշտի կառուցվածքի վերլուծության կլաստերային մոտեցումը և վերջինիս հիման վրա այդ կառուցվածքի աշխարհագրական ասպեկտների վերլուծությունը:

Խոսելով 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքական կյանքում ընթացող պրոցեսների մասին՝ անհրաժեշտ է նշել, որ այդ պրոցեսները աչքի են ընկել բավականին մեծ դինամիզմով, քաղաքական դաշտում առկա քաղաքական ուժերի հարաբերակցության կտրուկ փոփոխություններով, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունեցել ՀՀ-ում կայացած ընտրական պրոցեսների և, մասնավորապես, ընտրությունների արդյունքների վրա: Սակայն այդ դինամիկ գործընթացների հետ մեկտեղ անընդհատ խորացել է քաղաքական դաշտի ստրուկտու- րիզացման գործընթացը, որն էլ իր հերթին նպաստել է ընտրությունների՝ որպես քաղաքական ինստիտուտի կայացմանը: Այդ ընթացքում երկրում ձևավորվել է հարաբերականորեն **կայուն ընտրական տարածքային կառուցվածք** և աշխարհագրական ուսումնասիրության համար մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում:

Հիմք ընդունելով համապետական ընտրությունների ռեգիոնալ վիճակագրությունը, փորձենք անդրադառնալ նրան, թե ինչպիսի տարածքային դրսևորումներ է ունեցել ազգայնական-պահպանողական, լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկությունը:

Քանի որ տարբեր շրջաններում ազգայնական-պահպանողական, լիբերալ-դեմոկրատական և ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկությունը արտահայտում է նաև բնակչության ընտրական կողմնորոշումները և նախապատվությունները, ապա դրանք անվանենք բնակչության ազգայնական-պահպանողական, լիբերալ-դեմոկրատական ընտրական կողմնորոշումներ:

2.1 ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՉԳԱՅՆԱԿԱՆ - ՊԱՅՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Չնայած ՀՀ-ում այսօր բավական դժվար է սահմանազատել տարբեր քաղաքական ուժերին, մասնավորապես, կուսակցություններին ըստ գաղափարական ուղղվածության և կողմնորոշումների, սակայն ընդհանուրի մեջ որպես **ազգայնական և պահպանողական գաղափարական կողմնորոշում** ունեցող ուժեր առանձնանում են հատկապես **Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ)** և **Հայ Հեղափոխական Դաշնակցությունը (ՀՀԴ)**, որոնց կուսակցական գաղափարախոսությունն առանց երկմտելու կարելի է անվանել «ազգայնական», և որոնց մեր բնակչությունը նույնականացնում է ազգայնական ուժերի հետ, որը բնակչության ընտրական կողմնորոշումները ուսումնասիրելու դեպքում չափազանց կարևոր է: ՀՀ քաղաքական դաշտում մյուս ազգայնական ուժերն են «Դաշինք» կուսակցությունը, Ազգային ժողովրդավարական Դաշինք կուսակցությունը, Ազգային Ինքնորոշում Միավորումը և մի քանի այլ ուժեր: Բայց, քանի որ վերջիններիս դերը ՀՀ ներքաղաքական գործընթացներում էական չէ, և տարբեր ընտրություններում սրանց մասնակցության արդյունքները տատանվում են տասնորդական տոկոսների սահմաններում, մենք այստեղ չենք անդրադառնալ այդ քաղաքական ուժերին:

Խոսելով ազգայնական քաղաքական կողմնորոշումների մասին՝ մենք դրա տակ հասկանում ենք նաև պահպանողական կողմնորոշումներ, քանի որ և՛ ՀՀԴ-ի, և՛ հատկապես ՀՀԿ-ի գաղափարական դրույթ-

ներում կան նաև պահպանողական գաղափարական դրույթներ, ուստի մենք այստեղ կիրառում ենք **«ազգայնական-պահպանողական գաղափարական կողմնորոշումներ»** հասկացությունը:

Մինչ ընտրությունների արդյունքներին անդրադառնալը՝ նշենք երկու հանգամանք.

- 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում ՀՀԿ-ն հանդես էր գալիս «Միասնություն» դաշինքի կազմում, ուստի հիմք են ընդունվել այդ դաշինքի արդյունքները,
- 1998 և 2003 թթ. Նախագահական ընտրություններում և՛ ՀՀԿ-ն, և՛ ՀՀԴ-ն Ռ. Քոչարյանի թեկնածությունը պաշտպանող զխավոր ուժերն էին, այդ իսկ պատճառով հիմք ենք ընդունել դրանց մասնակցության արդյունքները:

Մեր հաշվարկներում այս կամ այն կուսակցության կամ թեկնածուի օգտին տրված քվեների բաժինը հաշվարկված է ոչ թե ակտիվ ընտրողների (այսինքն՝ ովքեր մասնակցել են ընտրություններին) թվի, այլ բոլոր ընտրողների թվի նկատմամբ: Դա հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմել ոչ թե ակտիվ ընտրողների ընտրական կողմնորոշումների «սպեկտորի», այլ բոլոր ընտրողների ընտրական կողմնորոշումների «սպեկտորի» մասին, և բացի այդ, ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը³⁶, հաշվի առնել **աբսոլյուտներին** որպես առանձին էլեկտորալ խմբի: Բացի այդ, ընտրողների ընդհանուր թվի նկատմամբ հաշվարկված ցուցանիշներն են, որոնք օգտագործվում են տարբեր տարիների ընտրությունների արդյունքները դինամիկայի մեջ ուսումնասիրելիս, քանի որ ընտրություններին մասնակցությունը տարեցտարի փոխվում է, որը խախտում է իրական պատկերը և թույլ չի տալիս դատել տարիների ընթացքում ընտրողների ընտրական կողմնորոշումներում տեղի ունեցած փոփոխությունների մասին:

Նույն **Ռ. Տոլուսկին** ՀՀ-ում ազգայնական-պահպանողական քվեարկության տարածական առանձնահատկություններին անդրադարձել է իր մի այլ աշխատությունում («Географические закономерности электорального транзита в посткоммунистических стра-

³⁶ **Туровский Р. Ф.**, Политическая география: Учеб. пособие. Москва-Смо- ленск: Изд-во СГУ, 1999, с. 341.

нах»)³⁷: Նա այդ աշխատանքում ազգայնական ուժերի օգտին քվեարկության դրսևորումները դիտարկում է **Նորամուծությունների դիֆուզիայի տեսության** շրջանակներում՝ քննարկելով քվեարկության առանձնահատկությունները **երևանում («ինովացիոն կենտրոն»)** ու **մարզերում («ծայրամաս»)**։ Նա նշում է, որ **ՀՀ-ում աջակողմյան և ազգայնական քվեարկությունը դիֆուզիոն պրոցեսի արդյունքում «կենտրոնից» անցել է դեպի «ծայրամասեր»**։

Չժխտելով Տուրովսկու առաջ քաշած մոդելը՝ մենք ավելի մեծ թվով ընտրական կամպանիաների վերլուծության հիման վրա (նա վերլուծել է միայն 1998, 2003 թթ. Նախագահական և 1999 թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքները) փորձենք ներկայացնել ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկության տարածական դրսևորումների ավելի ընդգրկուն վերլուծություն և առաջարկել ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկության մեր տարածական մոդելը և մեկնաբանությունը։

Ինչպես երևում է քարտեզ 1-ից 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում «Միասնություն» դաշինքի օգտին տրված քվեների բաժինը օրինաչափ կերպով աճում է ՀՀ հյուսիս-արևմուտքից (Շիրակ) հա- ռավ-արևելք (Սյունիք) ուղղությամբ։ Այս միտումը դիտվել է նաև 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում՝ ՀՀԿ-ի մասնակցության դեպքում (տե՛ս Քարտեզ 2), իհարկե, եթե բացառենք քաղաքական կոնյուկտուրայի ազդեցությամբ մասնակի շեղումները ընդհանուր միտումից։

Մասնավորապես, 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում երիտասարդ **«Բարգավաճ Հայաստան»** կուսակցության մասնակցությունը; որը բերեց նրան, որ ընտրությունների վրա ազդող հիմնարար աշխարհագրական գործոններից **բարեկամների և հարևանների էֆեկտի ազդեցությամբ** (այս գործոնի ազդեցությամբ կուսակցությունը լրացուցիչ քվեներ է ստանում կուսակցական առաջնորդների ծագման և բնակության շրջաններում)³⁸ այս կուսակցությունը առավելագույն քվեներ ստացավ **Կոտայքի մարզում**՝ կուսակցության առաջնորդ **Գ. Ծառուկյանի ծննդավայրում**։ Դրա արդյունքում ՀՀԿ-ի օգտին տրված քվեների բաժինը այս մարզում բավականին ցածր եղավ։

³⁷ Туровский Р. Ф., Географические закономерности электорального транзита в Посткоммунистических странах, <http://www.electoralgeography.com/docs/tu-rovsky/cee-elect-text.doc>.

³⁸ Туровский Р. Ф., Политическая география: Учеб. пособие. Москва-Смо- ленск: Изд-во СГУ, 1999, с. 291.

**Քարտեզ 1: 1999 թ. Խորհրդարանական ընտրություններ.
«Միասնություն» դաշինքի օգտին քվեարկությունը**

**Քարտեզ 2: 2007 թ. Խորհրդարանական ընտրություններ.
Քվեարկությունը ՀՀԿ օգտին**

2008 թ. Նախագահական ընտրություններում ևս ՀՀԿ թեկնածու **Սերժ Սարգսյանի** օգտին քվեարկությունը ունեցել է այս նույն միտումը (տես Քարտեզ 3): Այսպես, Քարտեզ 3-ից տեսնում ենք, որ Սերժ Սարգսյանի օգտին քվեարկությունը 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում, որոշակի վերապահումներով, նույնպես աստիճանական կերպով աճում է ՀՀ հյուսիս-արևմուտք-հարավ-արևելք առանցքի ուղղությամբ: Այստեղ ընդհանուր միտումից շեղվել են միայն Կոտայքը և

Քարտեզ 3: 2008 թ. Նախագահական ընտրություններ. Բվեարկությունը Սերժ Սարգսյանի օգտին

Գեղարքունիքը: Ընդ որում, եթե Կոտայքի շեղումը ընդհանուր միտումից կարելի է պայմանավորել այն հանգամանքով, որ այս մարզը «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության «բաստիոնը» լինելով (որտեղ վերջին խորհրդարանական ընտրություններում ԲՀԿ-ն ստացավ 35%, իսկ ՀՀԿ-ն՝ 23%), ՀՀԿ-ԲՀԿ կոալիցիոն համաձայնագրի հետ կապված, առավելապես աջակցեց ՀՀԿ-ի թեկնածուին, ապա Գեղարքունիքի շեղվելը դժվար է բացատրել որևիցե մի գործոնով: **Սակայն, պետք է իշել, որ ՀՀ մարզերի շարքում Կոտայքը, Գեղարքունիքը, Արմավիրը և Արարատը առանձնանում են նրանով, որ դրանց բնակչության հիմնական մասի ընտրական կողմնորոշումներն այնքան էլ հստակ չեն և համապետական ընտրություններում սրանցում դիտվող արդյունքները առա-**

վելապես ենթակա են քաղաքական կոնյուկտուրային: Ուստի վերջինովս էլ կարելի է մեկնաբանել Գեղարքունիքի շեղվելը ընդհանուր միտումից:

Եթե խորհրդարանական ընտրություններում տարբեր կուսակցությունների օգտին քվեարկության աշխարհագրական պատկերը մասամբ չի համընկնում նախագահական ընտրություններում այդ կուսակցությունների կողմից առաջադրված թեկնածուների օգտին քվեարկության աշխարհագրական պատկերին, ապա պետք է նախ և առաջ հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ շատ դեպքերում կուսակցության և դրա թեկնածուի վարկանիշները միմյանցից տարբերվում են, ինչպես նաև այն, որ խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններում համապատասխանաբար կուսակցությանը և թեկնածուին կարող են սատարել տարբեր ուժեր, որն էլ կպայմանավորի նրանց օգտին քվեարկության աշխարհագրական պատկերի անհամապատասխանություն:

Քարտեզներ 4 և 5-ում ներկայացված են համապատասխանաբար 1999 թ. և 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում, ըստ մարզերի, ՅՅԴ-ի օգտին տրված քվեների բաշխումը:

Ինչպես տեսնում ենք Քարտեզներ 1,2,4,5-ից, 1998-2007 թթ. ժամանակահատվածում և՛ ՅՅԿ, և՛ ՅՅԴ օգտին առավելագույնը քվեարկել են **Սյունիքը, Վայոց Ձորը, Արարատը և Արմավիրը:** Ընդ որում, հետաքրքրական է այն փաստը, որ այդ նույն ժամանակահատվածում փոխվել է նաև առավելապես «դաշնակցական» մարզերի կազմը, մասնավորապես, վերջիններս «տեղաշարժվել են» հարավ: Հետաքրքրական է նաև այն փաստը, որ և՛ Արագածոտնը, և՛ Արարատը վերածվել են ՅՅԴ-ի, այսպես կոչված, «բաստիոնի», որտեղ դաշնակցական էլեկտորատի բաժինը հասնում է 20-25%-ի:

Քարտեզ 6-ում ըստ մարզերի ներկայացված է 2008 թ. նախագահական ընտրություններում ՅՅԴ թեկնածու **Վահան Զովհաննիսյանի** օգտին քվեարկությունը: Այս նախագահական ընտրությունները ևս հաստատեցին այն փաստը, որ ՅՅԴ-ն ոչ միայն կայուն ընտրազանգված ունի հանրապետությունում, այլև այն, որ այդ ընտրազանգվածը գրեթե բոլոր մարզերում ունի նույն մասնաբաժինը: Ինչպես տեսնում ենք Քարտեզ 6-ից, Արագածոտնը 2008 թ. նախագահական ընտրություններում նորից հանդես եկավ որպես ՅՅԴ «բաստիոն» մարզ: Ընդ որում այս վերջին հանգամանքը մի կողմից կարելի է պայմանավորել այս մարզում Դաշնակցության ամենամեծ և ամենալուրջ կառույցներից մեկի՝ ՅՅԴ Արագածոտնի կառույցի առկայությամբ, մյուս կողմից այս մարզում դաշնակցական մարզպետի պաշտոնավարմամբ:

**Քարտեզ 4: 1999 թ. Խորհրդարանական ընտրություններ.
Քվեարկությունը ՀՅԴ օգտին**

**Քարտեզ 5: 2007 թ. Խորհրդարանական ընտրություններ.
Քվեարկությունը ՀՅԴ օգտին**

**Քարտեզ 6: 2008 թ. Նախագահական ընտրություններ.
Քվեարկությունը Վահան Զովհաննիսյանի օգտին**

Հատկանշական է նաև այն, որ ՀՅԴ-ն Նախկին 1998, 2007 թթ. խորհրդարանական ընտրություններում լուրջ հաջողություններ չի ունեցել Երևան քաղաքում, սակայն այս Նախագահական ընտրություններում, ինչպես տեսնում ենք Քարտեզագրում 6-ից, բացի Արագածոտ- նից ՀՅԴ թեկնածուն առավել հաջող է հանդես եկել հատակապես **Երևանում**: Սա կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ այս Նախագահական ընտրություններում, ի տարբերություն Նախկին խորհրդարանական ընտրությունների, ՀՅԴ-ն հանդես էր գալիս արդեն առավելապես ընդդիմադիր դիրքերից և, հավանաբար, վեջինիս շնորհիվ է նրան հաջողվել իր կողմը գրավել Երևան քաղաքի բազմահազարանոց ընդդիմադիր ընտրազանգվածի մի զգալի մասը:

Ինչ վերաբերում է ՀՀԿ-ին, չնայած նա բազմափառապանոց ընտրազանգված ունի հանրապետության բոլոր մարզերում, սակայն նրա համար և Վայոց ձորը, և՛ հատկապես, Սյունիքը իիշյալ ժամանակահատվածում հանդես են եկել` որպես «բաստիոն» մարզեր, որտեղ ՀՀԿ-ի ընտրազանգվածի բաժինը անցնում է 50%-ից:

Սակայն այստեղ այնքան կարևոր նշանակություն չունի տարբեր ընտրություններում ՀՀԿ-ի և ՀՀԴ-ի մասնակցության արդյունքների վերլուծությունը, քանի որ վերջիններս յուրաքանչյուր ընտրության արդյունքում, ունենալով որոշակի տարածական առանձնահատկություններ և միտում, մեծապես ենթակա են նաև քաղաքական կոնյուկ- տուրայի ազդեցությանը, ինչպես նաև կախված են կոնկրետ ընտրություններում այդ քաղաքական ուժերի նախընտրական կամպանիայի տարածքային կազմակերպման առանձնահատկություններից: Կարծում ենք՝ այստեղ կարևոր նշանակություն ունի մարզերի **բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակը**, և, հատկապես, այդ **կողմնորոշումների կայուն տարածքային դրսևորումները**: Քանի որ ընտրությունների աշխարհագրության նպատակը չէ բացահայտել բնակչության քաղաքական կողմնորոշումների վրա ազդող քաղաքական կոնյուկտուրային երևույթները (այսպես կոչված «քաղաքական եղանակը», քանի որ դա քաղաքագիտական գիտաճյուղերի գործն է), այլ բնակչության երկարաժամկետ և հարաբերականորեն կայուն քաղաքական կողմնորոշումների տարածքային ա- ռանձնահատկությունների (այսպես կոչված «քաղաքական կլիմայի») վերհանումն ու մեկնաբանությունն է: Իհարկե, ընտրությունների աշխարհագրությունը վերջինների ուսումնասիրության ժամանակ հաշվի է առնում նաև քաղաքական կոնյուկտուրային երևույթների ազդեցությունը:

Քարտեզներ 7, 8 և 9-ում ներկայացված են համապատասխանաբար 1999 թ. նախագահական ընտրությունների 1-ին և 2-րդ փուլերում և 2003 թ. նախագահական ընտրությունների 1-ին փուլում Ռոբերտ Զոչարյանի մասնակցության արդյունքները: Ինչպես արդեն հայտնի է, այդ ընտրություններում նրա թեկնածությունը պաշտպանում էին և՛ ՀՀԿ-ն, և՛ ՀՀԴ-ն:

Արդեն վերը նշեցինք, որ ընտրությունների աշխարհագրության նպատակը բնակչության քաղաքական կողմնորոշումների հարաբերականորեն կայուն տարածական դրսևորումների վերհանումն է: Ուստի փորձենք համադրել 1998-2008 թթ. ընթացքում ՀՀ-ում տեղի ունեցած խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններում արդեն վերը հիշատակված քաղաքական ուժերի մասնակցության արդյունքները՝ նպատակ հետապնդելով բացահայտել բնակչության քաղաքական կողմնորոշումների հարաբերականորեն կայուն տարածական դրսևորումները:

**Քարտեզ 7: 1998 թ. Նախագահական ընտրություններ, 1-ին փուլ.
Քվեարկությունը Ռոբերտ Զոչարյանի օգտին**

Մինչ այդ, նշենք մի կարևոր հանգամանք ևս: Ինչպես տեսնում ենք Քարտեզներ 7-9-ից, 1998 և 2003 թթ. Նախագահական ընտրություններում Ռ. Զոչարյանի օգտին տրված քվեների տարածական բաշխման դեպքում ևս դիտվում է այն միտումը, ինչը դիտվում էր 1999 թ. և 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում ՀՀ-ի և ՀՀԴ-ի և 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում Սերժ Սարգսյանի մասնակցության դեպքում: Մասնավորապես **ՀՀ** հս-արմ-ից (Շիրակ) դեպի հրվ-արլ (Սյունիք) աճում է այդ քաղաքական ուժերի օգտին տրված քվեների բաժինը: Փաստորեն, թե՛ խորհրդարանական, և թե՛ Նախագահական ընտրություններում ՀՀ-ում դիտվում է բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակի աստիճական աճ հանրապետության հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք ուղղությամբ: Սակայն այս միտումը առավել ակնառու է դառնում, երբ համադրում ենք 1999, 2007 թթ. խորհրդարանական ընտրություններում ՀՀ-ի և ՀՀԴ-ի, 1998, 2003 թթ. Նախագահական ընտրություններում Ռ. Զոչարյանի, իսկ 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում Սերժ Սարգսյանի (ՀՀԿ) և Վահան Յովհաննիսյանի (ՀՀԴ) մասնակցության արդյունքները: Վերջինիս համար մեր կողմից յուրաքանչյուր մարզի համար հաշվարկվել է վերը նշված ընտրություններում արդեն հայտնի քաղաքական

**Քարտեզ 8: 1998 թ. Նախագահական ընտրություններ, 2-րդ փուլ.
Քվեարկությունը Ռոբերտ Քոչարյանի օգտին**

**Քարտեզ 9: 2003 թ. Նախագահական ընտրություններ, 1-ին փուլ.
Քվեարկությունը Ռոբերտ Քոչարյանի օգտին**

ուժերի մասնակցության արդյունքների **լոկալացման գործակիցներ**: Վերջինս իրենից ներկայացնում է մի գործակից, որը ցույց է տալիս թե ընտրությունների ընթացքում այս կամ այն մարզում ազգայնական- պահպանողական ուժերի ստացած քվեների մասնաբաժինը ինչպես է հարաբերվում նրանց ստացած քվեների համապետական արդյունքների հետ:

Քարտեզ 10: 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածի համապետական ընտրություններում ազգայնական-պահպանողական ուժերի ստացած քվեների մասնաբաժնի լոկալացման գործակիցը

Քարտեզ 10-ում ներկայացված է 1998-2008 թթ. Նախագահական և խորհրդարանական ընտրություններում համապատասխանաբար Ռ. Քոչարյանի, Ս. Սարգսյանի, Վահան Յովհաննիսյանի և ՀՀԿ-ի ու ՀՅԴ-ի ստացած քվեների լոկալացման գործակիցների միջին մեծությունը:

հնչպես տեսնում ենք Քարտեզ 10-ից, ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկությունը աստիճանական (գրադիենտային) կերպով աճում է ՀՀ հյուսիս-արևմուտքից դեպի հարավ-արևելք ուղղությամբ: Այստեղ ընդհանուր միտումից շեղվում է միայն Արագածոտնը և, մասամբ, Արարատը, սակայն ինչպես արդեն նշել ենք, սրանք հանդիսանում են ՀՀ-ի «բաստիոն» մարզեր, հետևաբար ունեն ՀՀ-ի և նրա թեկնածուի օգտին քվեարկության լոկալացման գործակցի բավական բարձր ցուցանիշներ, ուստի սրանք մասամբ դուրս են մնում ընդհանուր միտումից³⁹:

Նման արդյունքին ենք հանգում նաև, երբ յուրաքանչյուր մարզի համար հաշվարկում ենք 1998-2008 թթ. համապետական ընտրություններում ազգայնական-պահպանողական ուժերի ստացած քվեների մասնաբաժնի միջին մեծությունը: Ինչպես երևում է Քարտեզ 11-ից, մեր հանրապետությունում 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում դիտվել է ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկության աստիճանական աճ հանրապետության հյուսիս-արևմուտք-հարավ-արևելք առանցքի ուղղությամբ, կամ այլ կերպ ասած՝ մեր հանրապետությունում 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում դիտվել է բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակի գրադիենտային աճ հանրապետության հյուսիս-արևմուտք- հարավ-արևելք «առանցքի» ուղղությամբ:

Հայտնի են, որ **գրադիենտային մոդելները** կիրառելի են, եթե տեղի է ունենում որոշակի ցուցանիշի (երևույթի) աստիճանական աճ կամ նվազում որոշակի ուղղությամբ: Մեր դեպքում դա բնակչության ընտրական կողմնորոշումներում ազգայնական-պահպանողական տրամադրությունների մակարդակի աճն է հանրապետության հյուսիս- արևմուտք-հարավ-արևելք (Շիրակ-Սյունիք) «առանցքի» ուղղությամբ:

Ինչ վերաբերում է այս տարածական օրինաչափության մեկնաբանությանը, ապա դրա համար, կարծում ենք, անհրաժեշտ է անդրադառնալ

³⁹ Այսպես, միայն 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում Վահան Դովհաննիսյանի օգտին քվեարկությունը հանրապետությունում կազմել է 6,04% (ակտիվ ընտրողների ընդհանուր թվից), իսկ Արագածոտնում՝ 7,6%, ուստի չսպասե՛ք այս փոքր ցուցանիշներին, սրանց հարաբերակցության արդյունքում Արագածոտնում ստացվում է Վահան Դովհաննիսյանի օգտին քվեարկության լոկալացման գործակցի բավական մեծ արժեք (1,26), որն էլ գումարվելով այս մարզում մյուս ազգայնական ուժերի օգտին քվեարկության լոկալացման գործակցիցներին, բերում է Արագածոտնում ազգայնական ուժերի օգտին քվեարկության լոկալացման գործակցի միջին մեծության զգալի արժեքի: Ընդ որում Նույնը մասամբ վերաբերվում է նաև Արարատին:

Նալ քվեարկության վրա ազդող հիմնարար աշխարհագրական գործոններից **հիմնախնդրային քվեարկության էֆեկտին**: Վերջինիս էությունը կայանում է նրանում, որ կուսակցությունը լրացուցիչ քվեներ է ստանում այն շրջաններում, որտեղ այդ կուսակցության կողմից բարձրացված հարցերը ավելի հրատապ են:

Քարտեզ 11: Ազգայնական-պահպանողական ուժերի ստացած քվեների մասնաբաժնի (%) միջին մեծությունը 1998-2008 թթ. համապետական ընտրություններում

Մեր հանրապետությունում սոցիալական և տնտեսական հիմնախնդիրներ հրատապ են բոլոր մարզերում, և գրեթե բոլոր քաղաքական ուժերը այդ հիմնախնդիրների լուծման հետ կապված հարցեր են բարձրացնում և ծրագրեր առաջարկում: Այնուամենայնիվ, տարբեր տարածքների բնակչությունը իրենց տարածքներում, այդ հիմնախնդիրների հրատապության աստիճանը տարբեր կերպ է ընկալում և դրա հետ կապված, տարբեր կերպ քվեարկում այդ քաղաքական ուժերի օգտին: Այսպես, եթե **ՀՀ հյուսիսի և հյուսիս-արևելքի մարզերում** (Շիրակ, Լոռի, Արագածոտն) ընտրությունների ընթացքում առաջին պլան է գալիս

սոցիալական ու տնտեսական հիմնախնդիրները և կապված դրանց հրատապության հետ, բնակչությունը ընտրությունների ընթացքում գլխավորապես քվեարկում է լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի, այսինքն՝ տնտեսական, սոցիալական բարեփոխումների կողմնակից ուժերի օգտին (լիբերալ-դեմոկրատական ուժերը ՀՀ-ում հանդես են գալիս առավելապես որպես ընդդիմադիր ուժեր): Դրան հակառակ **հայրավում** (հատկապես Սյունիքում), չնայած սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրները ևս հրատապ են, սակայն այստեղ արդեն **բնակչության քաղաքական կողմնորոշումների, ռեգիոնալ քաղաքական կուլտուրայի** և հետևաբար **քաղաքական վարքի** վրա մեծապես ազդում են այս տարածքների **խիստ ծայրամասային անբարենպաստ աշխարհագրական դիրքը, մոտ լինելը Հայ-Ադրբեջանական հակամարտության գոտում այս տարածքների աշխարհաքաղաքական ռիսկային գոտի լինելը**, որոնք զգալիորեն խոչընդոտում են դրանց զարգացմանը, որի պատճառով վերջիններս պետական օժանդակության առավել մեծ կարիք են զգում: Ուստի, այս տարածքների բնակչությունը գլխավորապես քվեարկում է ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին (այս ուժերը ՀՀ-ում հանդես են գալիս որպես իշխանական ուժեր), այսինքն, դրանով իսկ **Նրանք հանդես են գալիս որպես հզոր՝ կենտրոնացված պետության կողմնակիցներ՝ վերջինս դիտարկելովնախ և առաջ որպես պաշտպանական ինստիտուտ, որը ապահովում է կայունություն և խաղաղություն:** Այլ կերպ ասած՝ այս տարածքների բնակչությունը դրսևորում է ազգայնական պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների չափազանց բարձր մակարդակ:

Ընդ որում, արդեն վերը նշված գործոնների և, հատկապես, Արցախյան հակամարտության գոտուն մոտ լինելու հետևանքով այս կողմնորոշումները առավել բարձր մակարդակ ունեն, հատկապես, Սյունիքի սահմանամերձ տարածքներում, մասնավորապես Գորիսի տարածաշրջանում: Ընդ որում, հատկանշական է այն փաստը, որ 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում «Դաշինք» կուսակցությունը (որը ևս ազգայնական ուժ է և որի առաջնորդ Սամվել Բաբայանը բնակչության մոտ, նախ և առաջ, ընդունվում է որպես արցախյան հակամարտության ընթացքում լուրջ դերակատարություն ունեցած գործիչ) առավել մեծ հաջողություններ ունեցավ հատկապես Գորիսի տարածաշրջանում ու վերջինիս սահմանամերձ տարածքներում, որոնց բնակչությունը առավել չափով իրենց վրա զգացել է այդ հակամարտության

և նրա հետևանքների ազդեցությունը: Եվ հետաքրքրական է նաև այն փաստը (որը ևս գալիս է այս վարկածի հիմնավորմանը), որ այդ ընտրություններում Գեղարքունիքի մարզի **Ճամբարակի տարածաշրջանում** ևս «Դաշինք» կուսակցությունը հարաբերականորեն լուրջ հաջողություններ ունեցավ՝ մի տարածաշրջանում, որի համայնքների մեծ մասում զգալի թիվ են կազմում նախկին **արծվաշենաբնակները**, ովքեր ևս նշանակալից կերպով իրենց վրա զգացել են վերը հիշատակված հակամարտության հետևանքները:

Իհարկե մեր այս մեկնաբանությունը հիպոթետիկ (վարկածային) է և այն նոր փաստերի հիման վրա հետագայում ավելի խորը և համալիր ուսումնասիրությունների արդյունքում ճշգրտման, հստակեցման կամ էլ այդ փաստերի հիման վրա ժխտման կարիք ունի: Սակայն ակնհայտ է այն, որ ԶԶ-ում առկա է և ԶԶԿ-ի և ԶԶԴ-ի օգտին քվեարկության հարաբերականորեն կայուն տարածական պատկեր:

Անհրաժեշտ է խոսել մի կարևոր հանգամանքի մասին ևս: Եվ ԶԶԿ-ն և ԶԶԴ-ն 1998-2008թթ. ժամանակահատվածում հանդես են եկել որպես իշխանական ուժեր, և այդ ուժերի ու նրանց կողմից առաջադրված թեկնածուների օգտին քվեարկությունը հիշյալ ժամանակահատվածում հանրապետության գրեթե բոլոր մարզերում եղել է բավականին կայուն: Հավանական է, որ դա պայմանավորված լինի նաև **վարչական ճնշման գործոնով, որի շնորհիվ այդ իշխանական ուժերը ընտրությունից ընտրություն, հենվելով վարչական լծակների վրա, ապահովում են իրենց անհրաժեշտ քվեները⁴⁰:**

Ինչպես տեսնում ենք վերը բերված գրեթե բոլոր քարտեզագրամներից, Երևան քաղաքը չի տեղավորվում արդեն մեր իսկ կողմից նշված օրինաչափության մեջ: Դա ևս օրինաչափ է, քանի որ բոլոր խոշոր քաղաքները, ունենալով բնակչության սոցիալական կառուցվածքի ավելի մեծ բազմազանություն, հասարակական-քաղաքական ավելի ակտիվ կյանք, քան ծայրամասային շրջանները, դրսևորում են «շեղված» ընտրական վարք և քվեարկում են գլխավորապես լիբերալ և ընդդիմադիր ուժերի օգտին: Բացառություն չէ նաև Երևանը:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով Քարտեզ 11-ը և հաշվի առնելով այն

⁴⁰ Այս մասին մանրամասն տե՛ս. **Ղուկաս Զ.**, «Ընտրական մեքենայի» գործառնման ռեգիոնալ առանձնահատկությունները Հայաստանում//Իրավունք de facto, թիվ 10 (10), 2008 թ.:

հանգամանքը, որ և՛ Շիրակը, և՛ Երևանը առավելապես հանդես են գալիս որպես բնակչության լիբերալ-դեմոկրատական ընտրական կողմնորոշում ունեցող մարզեր, դրսևորում բնակչության ազգայնական-պահ- պանողական ընտրական կողմնորոշումների բավական ցածր մակարդակ, իսկ Վայոց Ձորը և Սյունիքը միշտ դրսևորում են ազգայնական- պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների չափազանց բարձր մակարդակ ու նաև հաշվի առնելով Գեղարքունիքի, Կոտայքի, Արարատի և Արմավիրի բնակչության հիմնական մասի ընտրական կողմնորոշումների ոչ այնքան հստակությունն ու քաղաքական կոնյուկտուրային առավել ենթակա լինելը, կարելի է ընդհանրացնել, որ **1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում 33-ում դիտվել է բնակչության ազգայնական- պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակի գրա- դիենտային աճ հանրապետության հյուսիս-արևմուտք-հարավ-արևելք առանցքի ուղղությամբ** և առաջարկել այդ օրինաչափությունն արտահայտող հետևյալ սխեմատիկ քարտեզը (տե ս, Քարտեզ 12):

Քարտեզ 12: Ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակը 33-ում

2.2 ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԼԻԲԵՐԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Խոսելով ՀՀ բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների տարածական առանձնահատկությունների մասին՝ մենք վերը նշեցինք, որ այդ կողմնորոշումների մակարդակը աճում է ՀՀ հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք ուղղությամբ, և նշեցինք, որ ՀՀ հյուսիս-արևմուտքի մարզերի բնակչությունը առավելապես քվեարկում է լիբերալ գաղափարական ուղղվածություն ունեցող քաղաքական ուժերի օգտին: Սակայն, ի տարբերություն ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկության, լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկությունն ունի ավելի բարդ և ոչ այնքան հստակ տարածական պատկեր: Այժմ քիչ հանգամանեկորեն անդրադառնանք դրան և ներկայացնենք լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության տարածական դրսևորումները:

Լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի՝ 1998-2008 թթ. խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններում մասնակցության պատկերը հետևյալն է: Որպես այդպիսի ուժեր հանդես են եկել.

- 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում՝ Օրինաց երկիր Կուսակցությունը, Հայաստանի Դեմոկրատական կուսակցությունը, Իրավունք և Միաբանություն Դաշինքը, Արժանապատիվ Ապագան, Հայոց Համազգային Շարժումը, «Շամիրամ» կուսակցությունը,
- 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում՝ «Ժառանգություն» կուսակցությունը, «Իմպիչմենտ» դաշինքը, ՀԴԿ, ՀԿ, ՄԱԿ, ՆԺԿ, ՕԵԿ, ԱՄԿ,
- 2008 թ. նախագահական ընտրություններում՝ Արթուր Բաղդասարյանը, Լևոն Տեր-Պետրոսյանը:

Չանդրադառնալով վերը նշված ընտրություններում այս քաղաքական ուժերից յուրաքանչյուրի մասնակցության արդյունքներին (բացառությամբ վերջին նախագահական ընտրությունների), փորձենք ներկայացնել միայն 1999 և 2007 թթ. խորհրդարանական ընտրություններից յուրաքանչյուրում վերը նշված լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի մասնակցության արդյունքների հանրագումարը:

**Քարտեզ 13: 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններ.
Քվեարկությունը լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին**

Ինչպես տեսնում ենք Քարտեզ 13-ից, 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում վերը նշված լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին առավելագույն քվեարկել են ՀՀ հյուսիս-արևելքի, հյուսիսի և հատկապես հյուսիս-արևմուտքի մարզերի, մասնավորապես՝ Շիրակի, Արա- գածոտնի, Լոռու, Տավուշի, Գեղարքունիքի և Կոտայքի բնակչությունը, մինչդեռ հարավի, հարավ-արևմուտքի մարզերում դիտվում է լիբերալ ուժերի օգտին քվեարկության առավել ցածր ցուցանիշներ: Այսինքն, հանրապետությունում դիտվում է ***Լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության հյուսիս-հարավ «խզվածք»*** կամ հակադրություն: Ընդ որում, եթե 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում Սյունիքը փոքր-ինչ «շեղում» է ընդհանուր պատկերը, ապա 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններում արդեն լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության հյուսիս-հարավ խզվածքը դառնում է ավելի հստակ (տես, Քարտեզ 14): Այստեղ ընդհանուր պատկերից շեղվում է Կոտայքը, որը հանդես է գալիս կենտրոնամետ ԲՀԿ-ի «բաստիոն», այստեղ վերջինիս էլեկտորատի բաժինը հասնում է մոտ 37%-ի:

Քարտեզ 14: 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններ. Զվեարկությունը լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին

Ինչ վերաբերում է 2008 թ. նախագահական ընտրություններում լիբերալ թեկնածուներ **Ադրուր Բաղդասարյանի** և **Լևոն Տեր-Պետ- թոսյանի** օգտին քվեարկության տարածական առանձնահատկություններին, ապա ինչպես երևում է Քարտեզ 15-ից, **Ադրուր Բաղդասարյանի** օգտին քվեարկությունը ունի այն տարածական պատկերը, ինչ լիբերալ ուժերի օգտին քվեարկությունը 1999 և 2007թթ. խորհրդարանական ընտրություններում (տե՛ս, Քարտեզ 13,14), այսինքն, Ա. Բաղդասարյանի օգտին ևս առավելապես քվեարկել են հանրապետության հյուսիսի և հյուսիս-արևմուտքի մարզերի ընտրողները:

**Քարտեզ 15: 2008 թ. Նախագահական ընտրություններ.
Քվեարկությունը Արթուր Բաղդասարյանի օգտին**

Նախագահական ընտրություններում մյուս լիբերալ ուժի՝ **Լևոն Տեր-Պետրոսյանի** օգտին քվեարկությունը այլ տարածական դրսևորումներ ունի: Ինչպես երևում է Քարտեզ 16-ից 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում Լևոն Տեր-Պետրոսյանի օգտին քվեարկել են առավելապես Երևանի (բոլոր ընտրողների ընդհանուր թվի ավելի քան 20%-ը) և դրան հարևան մարզերի (Արագածոտն, Արմավիր, Արարատ, Կոտայք) բնակչությունը: Ակնհայտ է, որ այս պատկերը շեղվում է լիբերալ ուժերի օգտին քվեարկության ընդհանուր կայուն միտումներից: Ինչո՞վ է դա պայմանավորված:

Ընդհանրապես Տեր-Պետրոսյանի վերադարձը քաղաքական դաշտ տասնամյա բացակայությունից հետո և նրա ինքնառաջադրվելը 2008 թ. Նախագահական ընտրություններում որպես թեկնածու, նոր երևույթ էր **Քաղաքական կյանքում:** Դա նրա կողմից **քաղաքական նորարարություն** էր՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այս կամ այն երևույթների, հիմնախնդիրների վերաբերյալ որքանով են փոխվել նրա քաղաքական հայացքները: Եվ չնայած առաջին Նախագահի Նախընտրական

**Քարտեզ 16: 2008 թ. Նախագահական ընտրություններ.
Քվեարկությունը Լևոն Տեր-Պետրոսյանի օգտին**

գործընթացների ընթացքում ակտիվ քարոզարշավ իրականացրեց հանրապետության բոլոր մարզերում և վերջիններիս գրեթե բոլոր խոշոր քաղաքներում ու գյուղերում, սակայն նրա նախընտրական գործունեության հիմնական մասը ծավալվում էր Երևանում, որի պատճառով էլ այս թեկնածուն ընտրությունների ընթացքում առավել մեծ հաջողություններ ունեցավ Երևանում: Այս երևույթը իր բացատրությունը կարող է գտնել *Նորասուծությունների դիֆուզիայի* մեզ արդեն ծանոթ տեսության շրջանակներում:

Այդ տեսության «*կենտրոն-ծայրամաս*» *մոդելի* օգնությամբ վերլուծվում են նոր ընտրական երևույթների ներդրման, հների վերափոխման առանձնահատկությունները, ընտրազանգվածի (և դրա հետ կապված տարածքների) «փոխանցման» առանձնահատկությունները: Օրինակ՝ նոր քաղաքական գաղափարները (ինովացիոն քաղաքական կուլտուրայի ներդրման հետ կապված՝ կենտրոնական քաղաքական պրոցեսները) առաջանում են կենտրոնում (այսինքն՝ այն տարածքը, որտեղ դրանք ձևավորվում են, սահմանվում են որպես «կենտրոն») և այնտեղից տարածվում դեպի ծայրամաս: Այդ նոր գաղափարներն արտա-

հայտող քաղաքական ուժերի օգտին քվեարկություն առավելապես տեղի է ունենում կենտրոնում և աննշան չափով ծայրամասում (կենտրոնական պրոցես): Ծայրամասը իր հերթին մշակում է վարքի սեփական մոդել, որը հակադրվում է նորամուծություններին, ինչը ենթադրում է քվեարկել հակադիր քաղաքական ծրագրեր ունեցող, «պահպանողական» քաղաքական ուժերի օգտին (ծայրամասային պրոցես): Եթե քաղաքական համակարգը կայուն է, ապա երկրում կենտրոնի և ծայրամասի միջև հաստատվում է դինամիկ հավասարակշռություն, որի դեպքում կենտրոնը ձգտում է «մոդեռնիզատորներին», իսկ ծայրամասը՝ «պահպանողականներին»⁴¹:

Մեր դեպքում Երևանը հանդես է եկել որպես **ինովացիոն կենտրոն**, որտեղ առավելապես քվեարկել են այն ուժի օգտին, որը հանդիսացել է այդ նորարարությունների «գեներատոր», այսինքն Տեր-Պետրոսյանի օգտին: Եվ այս ինովացիոն կենտրոնից՝ այսինքն Երևանից, քաղաքական գաղափարները տարածվել են դեպի ծայրամասային շրջաններ: Սակայն վերջիններս իրենց հերթին մշակել են վարքի սեփական մոդել, որով հակադրվել են ինովացիոն կենտրոնին՝ առավելապես քվեարկելով «իշխանության թեկնածուի» և մասամբ Ա. Բաղդասարյանի օգտին: Այդ իսկ պատճառով ծայրամասային մարզերում Տեր-Պետրոսյանը լուրջ հաջողություններ չի ունեցել:

Ընդհանրացնելով 1999 և 2007 թթ. խորհրդարանական և 2008 թ. նախագահական ընտրություններում լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության արդյունքները, կարող ենք նշել, որ հիշյալ ժամանակահատվածում այդ արդյունքների տարածական բաշխումը Եական փոփոխություններ չի կրել, և մեր հանրապետությունում դիտվել է **բնակչության լիբերալ-դեմոկրատական ընտրական կողմնորոշումների հյուսիս-հարավ «խզվածքը»:**

Կարող ենք ամփոփել, որ ՀՀ քաղաքական դաշտում դիտվում է քաղաքական ուժերի այնպիսի հարաբերակցություն, որ ազգայնական-պահպանողական ուժերը (ՀՀԿ, ՀՅԴ) հանդես են եկել որպես **իշխանական ուժեր**, դրան հակառակ՝ լիբերալ-դեմոկրատական ուժերը հանդես են եկել որպես **ընդդիմադիր ուժեր**: Ընդհանուր օրինաչափություն է նաև այն, որ այս կամ այն մարզերի բնակչությունը իր ընտրությունը

⁴¹ **Туровский Р. Ф.**, Политическое расслоение российских регионов (история и факторы формирования) // Партийно-политические элиты и электоральные процессы в России. Аналитические обзоры Центра комплексных социальных исследований и маркетинга. Серия: политология. Выпуск 3'96 (17), с. 37-2 (раздел V).

կատարում է՝ ելնելով ոչ այնքան քաղաքական ուժերի գաղափարական կողմնորոշումներից, որքան այդ ուժերը իշխանական կամ ընդդիմադիր դաշտին պատկանելու հանգամանքից: Ուստի կարելի է խոսել մեր հանրապետությունում ***բնակչության ընդդիմադիր և իշխանությանը Լոյալ ընտրական կողմնորոշումների հյասիս-հարավ «խզվածքի» կամ հակադրության գոյության մասին:***

2.3 ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրություններին ընտրողների մասնակցության դեպքում ևս դիտվում է հետաքրքիր տարածական պատկեր: Այդ պատկերը մասնակի փոփոխություններով դիտվել է 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում հանրապետությունում գրեթե բոլոր համապետական ընտրություններում: Այսպես, ինչպես տեսնում ենք Քարտեզ 17-ից, 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններում ընտրողների մասնակցությունը ընտրություններին օրինաչափ կերպով աճում է հանրապետության հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք ուղղությամբ: Ընդհանուր միտումից շեղվում են միայն Արագածոտնը և Երևանը:

**Քարտեզ 17: 1999 թ. խորհրդարանական ընտրություններ.
Ընտրողների մասնակցությունը**

Քարտեզներ 18, 19, 20-ը ցույց են տալիս, որ այդ միտումը դիտվել է նաև 2003, 2008 թթ. Նախագահական և 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններում: Արդյունքում ստացվում է, որ 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ-ում կայացած համապետական ընտրություններում ընտրողների մասնակցությունը ունեցել է հետևյալ տարածական պատկերը, հստակ հակադրություն է դիտվել հանրապետության **հյուսիս-արևմուտքի, հյուսիսի և հարավի ու հարավ-արևելքի** մարզերի միջև: Եթե առաջինների բնակչությունը դրսևորել է ընտրություններին մասնակցության առավել ցածր ցուցանիշներ, այսինքն՝ **արևելստիզմի**՝ քաղաքական ապատիայի բարձր մակարդակ, ապա վերջիններիս բնորոշ է բավական բարձր ընտրական ակտիվություն: Ինչ վերաբերում է ընտրություններին մասնակցության այս երկու «բևեռների» միջև ընկած մարզերին (Արարատ, Գեղարքունիք, Կոտայք, Արմավիր), ապա դրանք առավելագույնս ենթակա լինելով քաղաքական կոնյուկտուրային, հաճախ են շեղվել ընդհանուր միտումից:

**Քարտեզ 18: 2003 թ. Նախագահական ընտրություններ, 1-ին փուլ.
Ընտրողների մասնակցությունը**

Արդեն նշել ենք, որ և ՀՀԿ-ն և ՀՀԴ-ն 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում հանդես են եկել որպես իշխանական ուժեր, և նրանց օգտին քվեարկությունը հանրապետության գրեթե բոլոր մարզերում եղել է բավականին կայուն: Հավանական է, որ դա, օբյեկտիվ հանգամանքներով և գործոններով հանդերձ, պայմանավորված լինի նաև **վարչական**

**Քարտեզ 19: 2007 թ. Խորհրդարանական ընտրություններ
Ընտրողների մասնակցությունը**

Քարտեզ 20: 2008 թ. Նախագահական ընտրություններ.

Ճնշման գործոնով, այլ կերպ ասած՝ արդյունք են **իշխանական ամերիկոլմից ստեղծված «ընտրական մեքենայի» գործառնման**։ Այս եզրակացությունը հաստատվում է նաև վերը նկարագրված այն փաստով, որ բնակչության ընտրություններին մասնակցությունը, ինչպես և իշխանական ուժեր ԶՀԿ և ԶՅԴ օգտին քվեարկության մակարդակը օրինաչափ կերպով աճում է հյուսիս-արևմուտքից, հարավ-արևելք ուղղությամբ⁴²։ Եզրափակելով աշխատանքի այս գլուխը՝ կարող ենք նշել, որ 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում մեր հանրապետությունում կայացած համապետական ընտրություններում ազգայնական-պահպանողական, լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի, իշխանական և ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկությունը, ինչպես նաև ընտրողների՝ ընտրություններին մասնակցությունը ունեցել է բավականին կայուն տարածքային դրսևորումներ, և այսօր արդեն կարելի է խոսել մեր **հանրապետության ընտրական-տարածքային կառուցվածքի կայունության և հարաբերական «հասունության»** մասին։

⁴²Այս մասին մանրամասն տե՛ս. **Դուլյան Ջ.**, «Ընտրական մեքենայի» գործառնման ռեզիոնալ առանձնահատկությունները Հայաստանում//Իրավունք de facto, թիվ 10 (10), 2008թ.։

**2007Թ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԱՐՈՒՄԻ ՆԵՐՈՒՆԵՐԻ
ԱՇԽԱՏԱԿՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ՝ ԼՈՌՈՒ ՄԱՐԶԻ
ՕՐԻՆԱԿՈՎ**

Հանրապետության վարչական միավորների՝ մարզերի, մակարդակով կատարվող վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտելու հանրապետության տարածքում ընտրությունների աշխարհագրական առանձնահատկությունների առավել ընդհանուր գծերը միայն: Բայց քանի որ ՀՀ մարզերը աչքի են ընկնում ներքին մեծ բազմազանությամբ, դրանք չեն կարող հանդիսանալ էլեկտորալ-աշխարհագրական վերլուծության բազային միավորներ: Մեր պայմաններում ընտրությունների վրա ազդող աշխարհագրական գործոնների ուսումնասիրության, դրանց ավելի խոր և բազմակողմանի վերլուծության համար առավել նպատակահարմար է բացահայտել մարզի ներքին տարբերությունները տարածաշրջանների մակարդակով, որն առավել մոտ կլինի ընտրությունների իրական աշխարհագրական պատկերին:

Հանրապետության բոլոր 10 մարզերի համապետական ընտրությունների վերլուծությունը և յուրաքանչյուրի ներքին տարբերությունների բացահայտումը առանձին ուսումնասիրության թեմա է և մեր նպատակից դուրս է: Մենք սահմանափակվում ենք մեկ մարզի օրինակով՝ փորձելով վերլուծել ընտրությունների ներմարզային առանձնահատկություններն ու օրինաչափությունները և համադրել միջմարզային առանձնահատկությունների ու օրինաչափությունների հետ:

Ընտրել ենք Լոռու մարզը, որը ամբողջությամբ վերցրած «դրստրել» է հարաբերականորեն կայուն ընտրական կողմնորոշումներ: Ինչպես նշել ենք, Լոռու մարզում դիտվել է լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության՝ համապետական միջինից բարձր մակարդակ, ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկության ցածր մակարդակ և ընտրություններին մասնակցության բավականին

ցածր մակարդակ (50-55%): Սրանք միջինացված և ընդհանրացված ցուցանիշներ են և վերաբերվում են ընտրությունների աշխարհագրական պատկերի մակրոմակարդակին: Այդ պատկերը բոլորովին այլ է մեզո- և միկրոմակարդակում, երբ ուսումնասիրության օբյեկտ են դառնում համայնքը և տարածաշրջանը:

Այժմ անդրադառնանք Լոռու մարզում 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքներին:

Լոռու մարզում 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքները՝ ըստ համայնքների ներկայացված են Զարտեզ 21-ում: Ինչպես տեսնում ենք մարզի յուրաքանչյուր տարածաշրջանում ու համայնքում առկա է ընտրություններին մասնակցած քաղաքական ուժերի ստացած քվեների հարաբերակցության ուրույն պատկեր: Այդ պատկերը ձևավորվում է բազմաթիվ գործոնների ազդեցությամբ, որոնց շարքում առանձնանում են տարածաշրջանի ուրբանիզացման և սոցիալ- տնտեսական մակարդակները:

3.1 ՈՒՐԱՆԻԶԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ԵՎ ՏԱՐԱԲԵՆԱԿԵՑՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱՎՈՐԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԱ ԱՇԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆ

Արդեն նախորդ գլխում մենք նշել ենք, որ քաղաքային բնակավայրերը (առանձնապես խոշորները), ունենալով բնակչության սոցիալական կառուցվածքի ավելի մեծ բազմազանություն, ապրելով հասարակական-քաղաքական ավելի ակտիվ կյանքով, քան գյուղական բնակավայրերը, լինելով բազմաֆունկցիոնալ, որում երբեմն կարևոր տեղ են զբաղեցնում վարչական ֆունկցիաները, ընտրությունների ժամանակ ձևավորում են ընտրությունների այնպիսի պատկեր, երբ ընտրողները առավելապես քվեարկում են ընդդիմադիր և աջակողմյան ուժերի օգ- տին: Բացի այդ, դրանցում դիտվում է բնակչության ընտրական կողմնորոշումների սպեկտրի զգալի բազմազանություն:

Ընտրողների *ընտրական կողմնորոշումների բազմազանության* ամենապարզ ցուցանիշը նախընտրական բլոկների թիվն է, որոնք անցել են 5%-ոց շեմը⁴³: Լոռու մարզի Գուգարքի տարածաշրջանում, որի ընտրողների ավելի քան 84%-ը քաղաքաբնակներ են (տես, աղ. 1),

⁴³ Туровский Р. Ф., Политическая география: Учеб, пособие. Москва-Смо- ленск Изд-во СГУ, 1999, с. 343.

Քարտեզ 21: 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններ: Լոռու ծարղի արդյունքները(ըստ համայնքների)

2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ 5%-ոց շեմը հաղթահարել է 6 կուսակցություն: Թումանյանի տարածաշրջանում այդ ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմել են 52% և 3 կուսակցություն, իսկ Տաշիրի տարածաշրջանում՝ 38% և 1 կուսակցություն: Տաշիրի տարածաշրջանի հետ կապված նշենք մի կարևոր գործոն ևս: Խոսքը ընտրությունների վրա ազդող հիմնարար աշխարհագրական գործոններից **բարեկամների և հարևանների էֆեկտի** մասին է:

Ինչպես հայտնի է, այս գործոնի ազդեցությամբ կուսակցությունը լրացուցիչ քվեներ է ստանում կուսակցական առաջնորդների ծագման և բնակության շրջաններում: Ահա այս գործոնի ազդեցությամբ 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններում ՀՀ-ն **Տաշիրի** տարածաշրջանում ստացավ քվեների ավելի քան 78%-ը, քանի որ այս կուսակցության համամասնական ցուցակում ծնունդով տաշիրցի **Կարեն Կարապետյանը**, որը մեծ համբավ ունի իր «փոքր հայրենիքում», չորրորդ համարն էր:

Աղյուսակ 1: 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների որոշ բնութագրիչները Լոռու մարզի տարածաշրջաններում

Տարածաշրջան	Ընտրողների ընդհանուր թիվը	Քաղաքաբնակ ընտրողների մասնաբաժինը՝ %	5%-ոց շեմը հաղթահարած կուսակցությունների թիվը	Ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկությունը՝ %
Գուգարք	111074	84.10	6	40.32
Սպիտակ	29159	39.89	4	16.99
Թումանյան	39463	51.78	3	19.3
Ստեփանավան	24928	55.02	4	23.86
Տաշիր	20238	38.28	1	11.98

Ընդհանուր առմամբ կորելյացիայի գործակիցը տարածաշրջանների ընտրողների կազմում քաղաքաբնակների մասնաբաժնի և այդ տարածաշրջաններում 5%-ոց շեմը հաղթահարած կուսակցությունների թվի միջև կազմում է +0,815: Այսինքն, **որքան բարձր է տարածաշրջանի ուրբանիզացման մակարդակը, այնքան բազմազան է այդ տարածաշրջանի բնակչության ընտրական կողմնորոշումների սպեկտրը**: Ընդ որում, այս ուրբանիզացման գործոնի ազդեցությունը մեծ է, հատկապես, բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների վրա: Մարզի տա-

րածաշրջաններում քաղաքաբնակ ընտրողների մասնաբաժնի (%) և ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկության (%) միջև կորելյացիայի գործակիցը կազմում է +0,985, այսինքն, **որքան բարձր է տարածաշրջանի ուրբանիզացման մակարդակը, այնքան բարձր է բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների մակարդակը**: Ուրբանիզացման և բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների մակարդակի միջև գոյություն ունեցող կապի ռեգրեսիայի հավասարումն է $y=0,44x-1,12$, որտեղ x-ը տարածաշրջանի ընտրողների կազմում քաղաքաբնակ ընտրողների մասնաբաժինն է (%), y-ը՝ ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկության մակարդակը (%):

Լոռու մարզի օրինակով հաստատվում է նաև այն օրինաչափությունը, որ **որքան մեծ է քաղաքային բնակավայրի ընտրողների թիվը, այնքան բարձր է այդ բնակավայրի բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների մակարդակը**: Մարզի 8 քաղաքների ընտրողների թվի և այդ քաղաքներում ընդդիմադիր ուժերի օգտին քվեարկության (%) միջև կորելյացիայի գործակիցը կազմում է +0,740:

Քաղաքային բնակավայրերում բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների և էլեկտորալ սպեկտորի բազմազանության պատճառներին մենք վերը անդրադարձել ենք: Գյուղական բնակավայրերում, հատկապես միջին և փոքր մեծության, ընտրությունների արդյունքների վրա մեծապես ազդում են այնպիսի գործոններ, որոնք բերում են գյուղերում **բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների մակարդակի զգալի նվազման| ընտրություններին ակտիվ մասնակցության, կոնսուլիացված՝ սովորաբար մեկ ուժի օգտին քվեարկության**: Այդ գործոններն են.

- գյուղական բնակչության **զգալի կախվածությունը** տեղական իշխանություններից և վերջիններիս կողմից **վարչական ռեսուրսների** կիրառումը՝ այս կամ այն քաղաքական ուժերի օգտին անհրաժեշտ քվեներ ապահովելու նպատակով: Եվ քանի որ գյուղական բնակավայրերը՝ հատկապես բարձր լեռնային և սահմանամերձ, զգալիորեն կախված են պետական հատկացումներից և այլ նպատակային ծրագրերից, ապա դա բերում է նրան, որ գյուղական իշխանությունները ընտրողների նկատմամբ վարչական ռեսուրսները կիրառում են՝ ի նպաստ **իշխող կուսակցության և ռեժիմի,**
- բազմաթիվ գյուղական բնակավայրերում (հատկապես հեռավոր և դժվարամատչելի) ընտրությունների ընթացքում ընտրա

տեղամասերում առկա է ոչ բոլոր քաղաքական ուժերի, ՉԼՄ- ների, օտարերկրյա դիտորդների, իրավապաշտպան կազմակերպությունների ներկայացուցիչների ներկայությունը, որն առաջին գործոնի հետ մեկտեղ գյուղական բնակավայրերում բերում է **ընտրական պրոցեսի նկատմամբ վերահսկողության բացակայության** և կենտրոնական ու, հատկապես, քաղաքային շրջաններից էականորեն տարբերվող ընտրական պատկերի,

- գյուղական բնակչության կազմում մեծահասակ բնակչության մեծ մասնաբաժինը: Քանի որ վերջիններիս քաղաքական (ընտրական) կուլտուրայում պահպանվում են նախնին (տոտալիտար) հասարակարգին բնորոշ պատկերացումներ և կարծրա- տիպեր, մասնավորապես, **պարտադիր քվեարկությունը նրանց օգտին, ովքեր ներկայացնում են իշխանությունը**, գյուղերում դիտվում է **կոնտրիդացված և իշխանության կուսակցությանը լոյալ քվեարկություն (պահպանողական ընտրական կուլտուրա):**

Իհարկե, սրանք գյուղական բնակավայրերում ընտրությունների արդյունքների վրա ազդող ոչ բոլոր գործոններն են, և յուրաքանչյուր գյուղական բնակավայր ունի իր տեղական առանձնահատկությունները: Հիմնականում այս գործոնների և յուրաքանչյուր բնակավայրի առանձնահատկությունների ազդեցությամբ է, որ համապետական քաղաքական (ընտրական) պրոցեսներն իրենց ուրույն ընթացքն են ստանում գյուղական բնակավայրերում, որի արդյունքում վերջիններում դիտվում է ընտրական այլ պատկեր, քան հանրապետության քաղաքային և բարձր ուրբանիզացված շրջաններում: Այս ամենը, առանց բացառության, վերաբերում է նաև Լոռու մարզին:

Լոռու մարզի գյուղական բնակավայրերում ընտրությունների արդյունքների վրա մեծապես ազդում է **տարաբնակեցման կառուցվածքը** մասնավորապես դրանց դիրքը խոշոր քաղաքների (հատկապես մարզկենտրոնի)՝ որպես քաղաքական ինովացիոն կենտրոնի, նկատմամբ և դրանց հետ առկա կապերի ինտենսիվությունը: Գյուղական բնակավայրի մոտ լինելը քաղաքայինին և ինտենսիվ կապերը նպաստում են քաղաքական ինֆորմացիայի ակտիվ շրջանառությանը: Դրա ազդեցությամբ ընտրողները դրսևորում են **մերձքաղաքային ընտրական վարք**, այսինքն՝ այստեղ դիտվում է քաղաքներին բնորոշ ընտրությունների

արդյունք: Ինչպես պատկերված է Զարտեգ 21--ում, **Վանաձորին** կից համայնքների (Փամբակ, Զարաբերդ, Գուգարք, Շահումյան, Դարպաս, Բազում և այլն) բնակչությունը 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններում դրսևորել է Վանաձորի ընտրողներին բնորոշ ընտրական վարք:

Նույնը նկատում ենք նաև **Ստեփանավան** և **Ալավերդի** քաղաքներին հարող գյուղական բնակավայրերում: **Ընդ որում, որքան խոշոր է քաղաքային բնակավայրը և բազմաֆունկցիոնալ, այնքան մեծ է այն շառավիղը, որով գծված շրջագծի սահմաններում ընկած բնակավայրերի ընտրողները դրսևորում են այդ քաղաքի ընտրողներին բնորոշ ընտրական վարք:** Հակառակ պատկերն է նկատվում ոչ խոշոր քաղաքային բնակավայրերում. Թումանյան (1489 ընտրող), Ախթալա (2099 ընտրող), Տաշիր (7749 ընտրող) քաղաքներում ընտրությունների ընթացքում ընտրողները առավելապես դրսևորել են գյուղական բնակավայրերին բնորոշ ընտրական վարք: Դրան հակառակ, **Ալավերդում** և **Ստեփանավանում** ընտրողների թվով մարզի համապատասխանաբար երկրորդ և երրորդ քաղաքներում դիտվել է բնակչության ընդդիմադիր կողմնորոշումների ոչ միայն բարձր մակարդակ և էլեկտորալ սպեկտրի բազմազանություն, այլև դրա ազդեցությամբ մերձավոր գյուղական բնակավայրերի (5-10 կմ) ընտրողները ևս դրսևորում են նմանատիպ ընտրական վարք: Այդ օրինաչափությունը առավել ակնհայտ է մարզ- կենտրոն Վանաձորին (ավելի քան 93 հազ. ընտրող) հարող գյուղական բնակավայրերում: Վանաձորի անմիջական ազդեցությունը տարածվում է մինչև 20 կմ հեռավորություն ունեցող **Մարգահովիտ** և **Տիղետուլի** գյուղական համայնքների վրա(տես, Զարտեգ 21), և դրանք մարզի **ամենաընդդիմադիր և բազմաապեկտոր էլեկտորատ** ունեցող գյուղերն են:

3.2 ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՃՔԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՏ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ ԱՉԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆ

Ընտրությունների արդյունքների վրա սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության ուսումնասիրության համար կիրառվող վիճակագրական մեթոդներից առավել տարածված է կապերի կորելյացիոն վերլուծության մեթոդը, որը հնարավորություն է տալիս օգտագործել և համադրել ուսումնասիրվող տարածքին վերաբերող սոցիալ-տնտեսա- կան և ընտրական վիճակագրության ցուցանիշները:

Միաժամանակ հարկ է ի նկատի ունենալ, որ ընտրությունների՝ որպես քաղաքական պրոցեսի գիտական ուսումնասիրությունը (նամանավառ՝ երբ այդ քաղաքական պրոցեսները փորձում են վիճակագրական մեթոդներով ենթարկել քանակական վերլուծությունների), իրենից ներկայացնում է մեծ բարդություն, և երբեմն հնարավոր է, որ դրանք ուղեկցվեն մի շարք թերություններով: Այդ հանգամանքը նշել են քաղաքական աշխարհագրության բնագավառի մի շարք մասնագետներ: Մասնավորապես, ըստ ռուս աշխարհագետ Վ. Կոլոսովի. երբ փորձում են ընտրությունների արդյունքների տարածքային տարբերությունները բացատրել սոցիալ-տնտեսական գործոններով, ապա դա հաճախ բերում է ***տնտեսական դետերմինիզմի***, որը զգալիորեն պարզեցնում է իրական պատկերը և հաշվի չի առնում ընտրությունների վրա ազդող տեղական գործոնները⁴⁴:

Կոլոսովը, փաստորեն, այստեղ անդրադառնում է ընտրությունների արդյունքների վրա սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության ուսումնասիրության ***մեթոդաբանական կողմին***, որին մանրամասն անդրադարձել է նաև ***Ա. Բելովը***⁴⁵: Նա հատկապես անդրադարձել է ընտրությունների արդյունքների վրա սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության ուսումնասիրության այն առանձնահատկություններին, որոնք ըստ նրա. «...թույլ են տալիս խուսափել տարածված մեթոդա

⁴⁴ Колосов В. А., Мироненко Н. С., հիշատակված աշխատությունը, էջ 280.

⁴⁵ Белов А. А., Социально-экономические факторы электорального поведения в России: кроссрегиональный анализ федеральных выборов 1999-2000 гг.// Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 5. География. 2003. # 5, стр. 63-64, Белов А. А. Социально-экономические факторы электорального поведения: теория, методология, эмпирика// Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 12. Политические науки. 2004. #6. стр. 39-41.

բանական սխալներից»⁴⁶: Ըստ Բելովի՝ այդ հանգամանքներն են.

1. **Սոցիալ-տնտեսական վիճակագրական տվյալների ճշմարտացիության հարաբերականությունը**, այսինքն՝ վիճակագրական ինֆորմացիա իրականում չի կարող արտահայտել գոյություն ունեցող սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմների ողջ համալիրը,
 2. **Սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության ոչ անմիջական բնույթը**, քվեարկության արդյունքների վրա ազդող գործոնները սերտորեն միահյուսված են և երբեմն առաջանում է իրավիճակ, երբ դժվար է գտնել ընտրողի կողմից կատարված ընտրության սկզբնապատճառը,
 3. **Քաղաքական տարածության ստրուկտուրացման պրոցեսի անավարտ լինելը** մասնավորապես, կուսակցությունների որպես քաղաքական ինստիտուտների անկայունությունը և գաղափարական կողմնորոշումների ոչ հստակությունը: Բացի այդ, ընտրություններին նախորդող մի քանի ամսվա ընթացքում ի հայտ են գալիս «նորաթուխ» կուսակցություններ, որոնց գլխավոր նպատակն է ապակողմնորոշել ընտրողներին,
 4. Անհրաժեշտ է նշել, որ **կարևորը ոչ այնքան ռեգիոնալ սոցիալ-տնտեսական իրադրությունն է, որքան դրա ընկալումը ընտրազանգվածի կողմից**, քանի որ տարբեր շրջանների բնակչությունը և անգամ միևնույն շրջանի բնակչության տարբեր սոցիալական խմբերը, տարբեր կերպ կարող են ընկալել ռեգիոնալ սոցիալ-տնտեսական իրադրությունը և բոլորովին այլ կերպ քվեարկել,
 5. **Ընտրակեղծիքները** որոնք ընտրությունների գիտական ուսումնասիրությանը խոչընդոտող ոչ պակաս կարևոր գործոն են:
- Այս գործոնները առկա են նաև մեզանում և ուղղակիորեն դժվարացնում են ընտրությունների արդյունքների աշխարհագրական պատկերի վրա սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության ուսումնասիրությունը:

⁴⁶ Белов А. А., Социально-экономические факторы электорального поведения: теория, методология, эмпирика// Вестн. Моек. Ун-та. Сер. 12. Политические науки. 2004. #6, стр. 39.

Ընտրությունների արդյունքները ՀՀ ԿԸՀ-ը տրամադրում է ընտրական տեղամասերի և մարզերի կտրվածքով: Պաշտոնական տվյալները մենք վերահաշվարկել ենք ըստ տարածաշրջանների, որոնք համընկնում են ՀՀ Նախկին վարչական բաժանման (մինչև 1995 թ.) միավորների՝ վարչական շրջանների հետ:

Ինչ վերաբերում է ռեգիոնալ սոցիալ-տնտեսական վիճակագրությանը, ապա դա Ազգային վիճակագրական ծառայությունը (ԱՎԾ) և Լոռու մարզպետարանը ընդհանրացնում և հրապարակում են ըստ վերոհիշյալ շրջանների: Մենք հաշվարկել ենք այդ ցուցանիշների մի մասի դինամիկան որոշակի երկար ժամանակահատվածի (2000- 2006 թթ.) համար: Ինչ վերաբերում է ցուցանիշների բնույթին՝ որպես տնտեսական բնութագրիչներ են օգտագործվել մարզի տարածաշրջանների համայնքների սեփական եկամուտների մուտքերի աճը 2005-2006 թթ. ընթացքում և արտադրանքի փոփոխության դինամիկան մարզի տարածաշրջաններում 2000-2006 թթ. ընթացքում, բնական աճը 2006 թ. (որպես մարզի ռեգիոններում սոցիալ-տնտեսական իրադրության անուղղակի ինդիկատոր), գործազրկության դինամիկան 2005- 2006 թթ.՝ որպես մարզի ռեգիոնների սոցիալական կարևոր բնութագրիչ⁴⁷:

Հաշվարկների հաճար կիրառվել է *կորելյացիոն վերլուծության վիճակագրական մեթոդը*: Բվեարկության արդյունքների վրա սոցիալ- տնտեսական գործոնների ազդեցության չափման միավոր է ընտրվել *Պիրսոնի կորելյացիայի գործակիցը (r)*, քանի որ վերջինս կիրառվում է նաև կորելյացիոն շարքի զույգերի թվի (n) փոքր լինելու դեպքում (երբ $n < 30$): Իսկ մեր դեպքում այդ հաշվարկները իրականացվել են՝ ըստ Լոռու մարզի հինգ տարածաշրջանների ($n=5$): Ինչպես կորելյացիոն մյուս գործակիցները, սա ևս տատանվում է -1-ից մինչև +1-ի սահմաններում (ներառյալ նաև 0): Կապը համարվել է նշանակալից, երբ $r > |0,5|$, քանի որ խոսք է գնում քաղաքական երևույթների՝ վիճակագրական մեթոդով վերլուծության մասին, որի դեպքում վերոհիշյալ երևույթների միջև կապերի առկայության բացահայտումը ավելի հարաբերական բնույթ ունի:

⁴⁷ Հիմք ենք ընդունել Լոռու մարզպետի 2006 թ. աշխատանքային գործունեության հաշվետվությունը (Վանաձոր, 2007) և Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի սո- ցիալ-տնտեսական վիճակը 2006 թ. հունվար-դեկտեմբերին. Տեղեկատվական եռամսյակային զեկույցը (Վանաձոր, 2007):

Աղ. 2-ում բերված են կորեյացիայի գործակիցները Լոռու մարզի տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական որոշ ցուցանիշների և 2007 թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների միջև:

Ինչպես ցույց տվեցին վերլուծության արդյունքները, հստակ կորեյացիոն կախվածություն է դիտվում համայնքների սեփական եկամուտների մուտքերի աճի (որը համայնքների սոցիալ-տնտեսական իրադրության կարևոր բնութագրիչ է) և քվեարկության արդյունքների միջև: Ընդ որում, եթե ՀՀ-ի (որը հանդես է գալիս որպես «իշխանության կուսակցություն») ստացած քվեների և համայնքների եկամուտների մուտքերի աճի միջև ունենք չափազանց բարձր դրական կորելյացիոն կապ՝ 0,918 (տես աղ. 2), ապա ընդդիմադիր կուսակցությունների դեպքում համապատասխան ցուցանիշների միջև ունենք գրեթե նույնքան բարձր բացասական կորելյացիոն կապ (0,600-0,980): Դա վկայում է այն մասին, որ ***որքան ցածր է տարածաշրջանների համայնքների սեփական եկամուտների հավաքագրումը, այնքան այդ տարածաշրջանում բարձր են բնակչության ընդդիմադիր տրամադրությունները, և ընդհակառակը.***

Մարզի տարածաշրջանների արտադրանքի փոփոխության դինամիկայի և ընտրությունների արդյունքների միջև հստակ կորելյացիոն կապը բացակայում է, որը վկայում է այն մասին, որ մարզի տարածաշրջանների արտադրանքի փոփոխության դինամիկան մարզի ընտրությունների վրա ազդող էական գործոն չէ կամ էլ այն հավանաբար չի արտահայտում մարզի իրական սոցիալ-տնտեսական պատկերը:

Վերը նշել ենք, որ Լոռու մարզի տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական իրադրության յուրօրինակ ինդիկատոր է այդ տարածաշրջանների բնակչության բնական շարժի ցուցանիշները, և որոնք պետք է, որ անուղղակիորեն ազդեին ընտրությունների արդյունքների վրա: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ այդպիսի կապ գոյություն ունի, մասնավորապես, 2006 թթ. մարզի տարածաշրջանների բնական աճի ցուցանիշների և ընտրությունների արդյունքների միջև: Այսպես, եթե իշխանությունը ներկայացնող ՀՀ-ի ստացած քվեների և բնական աճի ցուցանիշների միջև ունենք կորելյացիայի +0,519 գործակից, ապա ընդդիմադիր մի շարք կուսակցությունների դեպքում այդ կորելյացիոն կապը հակադարձ է (տես աղ. 2): Սա վկայում է այն մասին, որ ***որքան ցածր են մարզի տարածաշրջանների բնական աճի՝ որպես սոցիալ-տնտեսական իրադրության անուղղակի ինդիկատորի ցուցանիշները, այնքան բարձր են այդ տարածաշրջանի բնակչության ընտրությունների տրամադրությունները և ընդհակառակը:***

Ինչ վերաբերում է գործազրկության ցուցանիշների՝ որպես սոցիալական «լարվածության» կարևոր բնութագրիչի և ընտրությունների արդյունքների միջև կորելյացիոն կապին, ապա վերջինս այդքան էլ հստակ չի արտահայտված և միայն մի քանի ընդդիմադիր կուսակցությունների (ԱԺԿ, ՀԴԿ, ՀԿ) և ԲՀԿ-ի դեպքում ունենք հակադարձ կորելյացիոն կապ: Այսինքն՝ որքան 2005-2006 թթ. ժամանակահատվածում մարզի տարածաշրջաններում աճել է գործազրկությունը, այնքան դրանցում բարձր են բնակչության ընդդիմադիր տրամադրությունները: Այդ ընդդիմադիր կուսակցությունների շարքում ոչ ընդդիմադիր ԲՀԿ-ի առկայությունը, հավանաբար, պայմանավորված է կամ այն հանգամանքով, որ այդ կուսակցության հիմնադիրն ու առաջնորդն է հանդիսանում խոշոր գործարար Գ. Ծառուկյանը (իսկ նա և նրա կուսակցությունը բնակչության մոտ նույնականացվում են նախ և առաջ նոր աշխատատեղերի և, հետևաբար, գործազրկության նվազման հետ), կամ էլ այդ կապի առկայությունը զուտ պատահականություն է:

Աղ. 2-ից տեսնում ենք նաև, որ ընտրություններին մասնակցության մակարդակի և սոցիալ-տնտեսական իրադրության մի շարք ինդիկատորների միջև ևս գոյություն ունի հստակ կորելյացիոն կապ: Ընդ որում, եթե համայնքների սեփական եկամուտների մուտքերի աճը և տարածաշրջանների արտադրանքի դինամիկան ուղիղ կորելյացիոն կապի մեջ են ընտրություններին մասնակցության ցուցանիշների հետ (այսինքն, որքան բարձր է տարածաշրջանների տնտեսական աճի տեմպերը, այնքան բնակչությունն ավելի մեծ ակտիվություն է ցուցաբերում ընտրությունների ընթացքում և հակառակը), ապա բնական աճի և գործազրկության ցուցանիշները հակադարձ կորելյացիոն կապի մեջ են ընտրություններին մասնակցության ցուցանիշների հետ: Այսինքն, որքան ցածր են բնական աճի ցուցանիշները և բարձր՝ գործազրկության աճի տեմպերը, այնքան ցածր է բնակչության ակտիվությունը ընտրությունների ընթացքում: Այսպիսով կարող ենք եզրակացնել, որ ***սոցիալ-տնտեսական պայմանները Լոռու մարզում նույնպես հանդիսանում են բնակչության քաղաքական ակտիվության վրա ազդող գործոն:***

Աղյուսակ 2: Կորեյացիայի գործակիցները Լոռու մարզի տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական որոշ ցուցանիշների և 2007 թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների միջև

Սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշներ Ընտրական ցուցանիշներ	Համայնքների սեփական եկամուտների մուտքերի աճը (%) 2006-2007թթ.	Արտարարանյի փոփոխության դիտարկման 1999-2006թթ. (%)	Բնական աճը (%) 2006թ.	Գործազնությունների բաժանումը 2005թ. նկատմամբ (%)
Մասնակցությունը (%)	0,575	0,911	-0,402	-0,705
ՀՀԿ	0,918	0,173	0,519	0,249
ԲՀԿ	-0,28	0,381	-0,536	-0,631
ՀՅԴ	-0,604	-0,076	-0,686	-0,356
ՕԵԿ	-0,9	-0,414	-0,301	0,03
Ժառ. Կառ.	-0,961	-0,284	-0,202	0
ԱԺԿ	-0,499	0,526	-0,807	-0,825
ԱՄԿ	-0,94	-0,126	-0,427	-0,196
Ժող. Կուս.	-0,912	-0,279	-0,169	0,036
ԺՈՒԿ	-0,984	-0,231	-0,277	-0,084
ԻԴ	-0,869	0,221	-0,577	-0,314
ՀԴԿ	-0,756	0,27	-0,804	-0,655
ՀԺԿ	0,639	0,518	-0,083	-0,123
ՀԿ	-0,752	0,029	-0,736	-0,456
ՄԱԿ	-0,895	-0,634	0,008	0,292
ՆԺԿ	-0,608	-0,218	-0,482	-0,09

Հետաքրքիր է նաև այն փաստը, որ թեև ՀՅԴ-ն, իշխանական կուսակցություն է, այնուամենայնիվ, նրան վերաբերող կորեյացիոն ցուցանիշները չեն տեղավորվում վերը շարադրված օրինաչափությունների մեջ: Հակառակ դեպքում՝ ՀՅԴ-ին վերաբերող կորեյացիոն կապերը պետք է իրենց բնույթով և ուղղվածությամբ (ուղիղ կամ հակադարձ) նման լինեին ՀՀԿ-ին բնորոշ կորեյացիոն կապերին: Հավանաբար դա պայմանավորված է կամ այն հանգամանքով, որ տվյալ տարածաշրջաններում ՀՅԴ-ն չի ընկալվում որպես իշխանական կուսակցություն, կամ էլ ՀՅԴ էլեկտորատը Լոռու մարզի տարածաշրջաններում բաշխված է բավական հավասարաչափ՝ 11-14% սահմաններում:

Այնուամենայնիվ, աղ. 2-ը և վերը շարադրվածը ցույց են տալիս, որ Լոռու մարզում սոցիալ-տնտեսական պայմանները և, մասնավորա-

պես, դրանց տարածքային տարբերությունները (որպես գործոն) իրենց ազդեցությունն են ունեցել ՀՀ Չորրորդ գումարման ազգային ժողովի համամասնական ընտրակարգով ընտրությունների արդյունքների աշխարհագրական պատկերի վրա:

3.3 ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ԱՁԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ակնհայտ է, որ ընտրությունների ընթացքի և արդյունքների հետ կապված՝ բոլոր հարցերը չէ, որ կարելի է բացատրել սոցիալ-ժողովրդագրական, տնտեսական գործոններով: Դրանց ավելի խոր ու բազմակողմանի վերլուծության դեպքում անհրաժեշտ է լինում բացահայտել ու գնահատել նաև **տեղական առանձնահատուկ աշխարհագրական պայմանները**, որոնք Նույնպես հանդես են գալիս որպես ընտրությունների վրա ազդող էական գործոններ:

Արևմտյան գրականության մեջ առանձնացնում են քվեարկության չորս **հիմնարար աշխարհագրական գործոն**⁴⁸:

1. **Բարեկանների և հարևանների էֆեկտ**: Սա այն դեպքն է, երբ թեկնածուն լրացուցիչ ձայներ է հավաքում իր **ծննդավայրում (փոքր հայրենիքի էֆեկտ)** կամ այն շրջաններում, որոնց հետ, այսպես թե այնպես, կապված է նրա կյանքի ուղին: Ընտրողների մոտ տարածված է միտում՝ քվեարկել հայրենակցի օգտին՝ անկախ նրա քաղաքական հայացքներից: Նույն ձևով էլ քաղաքական կուսակցության օգտին տրված ձայները կարող են պայմանավորված լինել ոչ թե կուսակցության քաղաքական ծրագրով, այլ **լիդերների ծագումով**⁴⁹: Լոռու մարզում 2007թ. խորհրդարանական ընտրություններում այս գործոնի ազդեցության մասին է վկայում այն փաստը, որ Հայաստանի Հանրապետական Կուսակցությունը Տաշիրի տարածաշրջանում ստացավ քվեների ավելի քան 78%-ը, մինչդեռ այն մարզում ստացել էր քվեների մոտ 40%-ը: Եվ քանի որ ՀՀ համամասնական ընտրացուցակում ծնունդով տաշիրցի Կարեն Կարապետյանը, որը մեծ համբավ ունի իր, այսպես կոչված, փոքր հայրենիքում, չորրորդ համարն էր, ուստի տաշիրցիները այս հանգամանքից ելնելով, առավելապես քվեարկել են իրենց հայրենակցի կուսակցության օգտին:

2. **Հիմնախնդրային քվեարկություն**: Յուրաքանչյուր շրջանում գոյություն ունի հիմնախնդիրների որոշակի կոմպլեքս, որը հուզում է այդ

⁴⁸ **Туровский Р. Ф.**, Политическая география: Учеб, пособие. Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999, с. 291.

⁴⁹ Նույն տեղում:

շրջանի ընտրողներին: Դրանք կարող են լինել գործազրկության, բնապահպանության և այլ հիմնախնդիրները: Կազմելով նախընտրական կամպանիայի ռազմավարությունը՝ յուրաքանչյուր թեկնածու (կամ կուսակցություն) շեշտը դնում է առանցքային հիմնախնդիրների վրա: Արդյունքում տվյալ շրջանի ընտրողները որոշում են կայացնում քվեարկել այն քաղաքական ուժի օգտին, որը խոստանում է լուծել առավել կարևոր խնդիրները: ***Հիմնախնդրային քվեարկության գործոնի ազդեցությանը թեկնածուն (կամ կուսակցությունը) լրացուցիչ ձայներ է ստանում այն շրջաններում, որտեղ նրա կողմից բարձրացված հիմնախնդիրները ունեն առանձնակի հրատապություն: Սրա նշանակությունը մեծ է այն երկրներում, որտեղ մեծ են տնտեսական, էկոլոգիական, սոցիալական ներքին տարբերությունները***⁵⁰:

Սույն գլխի երկրորդ բաժնում, վերլուծելով Լոռու մարզում սոցիալ-տնտեսական պայմանների տարածքային տարբերությունների ազդեցությունը 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների աշխարհագրական պատկերի վրա, մենք տեսանք, թե մարզի տարբեր տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական իրադրությանը վերաբերող և այնտեղ առկա հիմնախնդիրներն արտահայտող սոցիալական ու տնտեսական բնութագրիչները ինչպես են հարաբերվում տարբեր քաղաքական ուժերի ստացած քվեների հետ: Մասնավորապես, մենք տեսանք, թե մարզի տարբեր տարածաշրջաններում ինչպես էր իշխանական և ընդդիմադիր ուժերի ստացած քվեների հարաբերակցությունը զգալիորեն տատանվում՝ կախված գրանցում սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների հրատապության աստիճանից: ***Ուստի հիմնախնդրային քվեարկության գործոնի ազդեցությունը Լոռու մարզում 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների վրա մասամբ կարելի է դիտարկել սոցիալ-տնտեսական գործոնների ազդեցության համատեքստում***

Հիմնարար աշխարհագրական գործոններից մյուս երկուսի՝ ***Նախ-ընտրական կամպանիայի և հարևանության էֆեկտի***⁵¹ ազդեցություն չի նկատվել: Սակայն չի բացառվում, որ դա վկայում է ոչ թե այդ գործոնների բացակայության, այլ փաստական տվյալների անբավարարության մասին:

⁵⁰ Վալեսյան Ա., Վալեսյան Լ, Զաղաքական աշխարհագրության -եր., ԵՊՀ հրատ., 2005, էջ 328:

⁵¹ Այս գործոնների մասին տես՝ Վալեսյան Ա., Վալեսյան Լ, Զաղաքական աշխարհագրություն -եր., ԵՊՀ հրատ. 2005, էջ 329; Туровский Р. Ф., Политическая география: Учеб. пособие. Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999, с. 291-292:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ավարտելով սույն աշխատանքը՝ նշենք այն հիմնական եզրակացությունները, որոնց հանգել ենք աշխատանքի իրականացման արդյունքում և որոնք ունեն մեր կարծիքով կարևոր գիտապրակտիկ նշանակություն: Դրանք են.

1. 1998-2008 թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքական կյանքում ընթացող պրոցեսները աչքի են ընկել բավական մեծ դինամիզմով, քաղաքական ուժերի հարաբերակցության կտրուկ փոփոխություններով, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունեցել ընտրությունների վրա: Միաժամանակ այդ դինամիկ գործընթացներին զուգահեռ անընդհատ խորացել է քաղաքական դաշտի ստրուկտուրացման գործընթացը, որի արդյունքում հանրապետությունում ձևավորվել է հարաբերականորեն կայուն և հետաքրքիր ընտրական տարածքային կառուցվածք,
2. Վերջին տասնամյակում մեր հանրապետությունում առկա է եղել տարբեր գաղափարական կողմնորոշումներ ունեցող քաղաքական ուժերի, մասնավորապես ազգայնական-պահպանողական և լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության, ինչպես նաև ընտրություններին բնակչության մասնակցության կայուն տարածքային դրսևորումներ: Մասնավորապես.
 - ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին քվեարկությունը աստիճանաբար (գրադիենտային կերպով) աճել է հանրապետության հյուսիս-արևմուտք (Շիրակ)-հարավ-արևելք (Սյունիք) առանցքի ուղղությամբ: Միաժամանակ առկա է բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների մակարդակի գրադիենտային աճ հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք ուղղությամբ,
 - առկա է եղել լիբերալ-դեմոկրատական ուժերի օգտին քվեարկության և բնակչության լիբերալ-դեմոկրատական ընտրական կողմնորոշումների հյուսիս-հարավ «խզվածք»,

որի դեպքում հանրապետության հյուսիսի մարզերի (Շիրակ, Լոռի, Տավուշ, Արագածոտն, Գեղարքունիք) բնակչությունը առավելապես քվեարկել է լիբերալ ուժերի օգտին՝ ի հակադրություն հարավի մարզերի (Արարատ, Վայոց Ձոր, Սյունիք), որտեղ առավելապես քվեարկել են ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին,

- ընտրություններին ընտրողների մասնակցության մակարդակը, ինչպես և ազգայնական-պահպանողական ուժերի օգտին տրված քվեների մասնաբաժինը աճել է հյուսիս- արևմուտքից հարավ-արևելք աղույթամբ,

3. Լոռու մարզի օրինակով հաստատվել է ուրբանիզացման մակարդակի և տարաբնակեցման կառուցվածքի, ինչպես նաև համայնքների աշխարհագրական դիրքի ազդեցությունը 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների և վերջինիս աշխարհագրական պատկերի վրա,
4. Ապացուցվել է սոցիալ-տնտեսական պայմանների և մասնավորապես դրանց տարածքային տարբերությունների ազդեցությունը, դրա ուղղությունը և բնույթը մարզում ընտրությունների արդյունքների և աշխարհագրական պատկերի վրա,
5. Մարզի օրինակով ապացուցվել է հիմնարար աշխարհագրական գործոններից բարեկամների և հարևանների Էֆեկտի ու հիմնախնդրային քվեարկության Էֆեկտի ազդեցությունը 2007թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների վրա:

Եզրափակելով, անհրաժեշտ է նշել, որ լինելով մեր հանրապետությունում ընտրական պրոցեսների աշխարհագրական առանձնահատկություններին նվիրված առաջին գիտական վերլուծությունը, սույն աշխատանքը կարող է եականորեն նպաստել հետազայում այս ոլորտում իրականացվելիք հետազոտություններին: Նամանավանդ աշխատանքում կան բազմաթիվ վարկածային առաջադրումներ, որոնց ավելի խոր վերլուծությունը, նոր փաստարկներով ամրապնդումը կամ ժխտումը պահանջում է հետգա ավելի լայնածավալ հետազոտություններ և գիտական քննարկումներ: Բացի այդ աշխատանքը կարող է նպաստել այլ մարզերի օրինակով կատարվելիք նմանատիպ վերլուծություններին, որոնք հիմք կնախապատրաստեն այնպիսի ընդհանրացնող և ինտեգրող հետազոտությունների համար ինչպիսիք են մեր հանրապետության ընտրական և քաղաքական շրջանացումները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Լոռու մարզպետի 2006 թ. աշխատանքային գործունեության հաշվետվություն, Վանաձոր, 2007, 105 էջ,
2. Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով. Երկրորդ գումարում, Երևան, 2001, 356 էջ,
3. Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2006 թ. հունվար-դեկտեմբերին. Տեղեկատվական եռամսյակային զեկույց, Վանաձոր, 2007,
4. **Ղույսյան Հ.**, Բնակչության ազգայնական-պահպանողական ընտրական կողմնորոշումների աշխարհագրական առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում// Գիտություն և Տեխնիկա, 10 (530) - հոկտեմբեր, 2007 թ., էջ 15-23,
5. **Ղույսյան Հ.**, Բնակչության լիբերալ-դեմոկրատական ընտրական կողմնորոշումների ընդհանուր աշխարհագրական առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում// Գիտություն և Տեխնիկա, 04 (536) - ապրիլ, 2008 թ., էջ 19-24,
6. **Ղույսյան Հ.**, «Ընտրական մեքենայի» գործառնման ռեգիոնալ առանձնահատկությունները Հայաստանում// Իրավունք de facto, № 10 (10), 2008 թ.,
7. **Ղույսյան Հ.**, Ընտրությունների աշխարհագրությունը Հայաստանում//Հայոց Աշխարհ, 22 դեկտեմբերի 2007 թ., № 241/2549, էջ 6,
8. **Վալեյան Լ.**, Աշխարհագրական գիտությունների մեթոդաբանական և տեսական հիմունքներ -Եր., ԵՊՀ հրատ., 2004, 264 էջ.
9. **Վալեյան Ա., Վալեյան Լ.**, Քաղաքական աշխարհագրություն - Եր., ԵՊՀ հրատ. 2005, 339 էջ,
10. **Վալեյան Լ.**, Հասարակական (սոցիալ-տնտեսական) աշխարհագրության ներածություն. Եր. «Լույս», 1999, 228 էջ,
11. **Абрамов С. А., Богомолов Б. А.**, К вопросу о типологизации электорального поведения российских граждан в 90-е годы// Вести. Моск. ун-та. Сер. 12, политические науки.

2000. № 6. стр. 15-30,

12. **Ахременко А. С.**, Политический анализ и прогнозирование: учеб. пособие,—М.: Гардарики, 2006. - 333 с.
13. **Баранов А. В.**, Политико-географические факторы электорального поведения на юге России// www.ia-center.ru/comments.php?id=370
14. **Белов А. А.**, Социально-экономические факторы электорального поведения в России: кроссрегиональный анализ федеральных выборов 1999-2000 гг.// Вести. Моек. Ун-та. Сер. 5. География. 2003. № 5, стр. 63-72
15. **Белов А. А.**, Социально-экономические факторы электорального поведения: теория, методология, эмпирика// Вести. Моск. Ун-та. Сер. 12. Политические науки. 2004. № 6. стр. 36-59
16. Весна 89: География и анатомия парламентских выборов. Под ред. **В. А. Колосова, Н. В. Петрова, Л. В. Смирнягина**, - М.: Прогресс. 1990.-382 с.
17. **Гимпельсон В., Чугров С.**, Модели электорального поведения российских регионов// МЭиМО, 4/1995, стр. 22-32,
18. **Колосов В. А, Мироненко Н. С.**, Геополитика и политическая география, М.: Аспект Пресс, 2005.-479 с.
19. **Колосов В. А., Туровский Р. Ф.**, Партии в регионах России: география голосований, результаты и возможности// Вестник Московской школы политических исследований, 1995, 2, с. 125-148.
20. **Колосов В. А, Туровский Р. Ф.**, Электоральная карта современной России: генезис, структура и эволюция// Полис, 1996, 4, с. 33-46,
21. **Лавриенко В. Н., Путилова А. М.**, Исследование социально-экономических и политических процессов: Учеб. Пособие.-М.: Вузовский учебник, 2005.-184.
22. **Лебедев В. Б.**, Формирование электоральной географии Индии// Изв. АН. Серия географическая, 1998, № 3, стр. 102-113
23. **Манаков А Г., Капкина И. В.**, Электоральная география России и Псковской области: Учебно-методическое посо-

бие. Псков, Центр "ВОЗРОЖДЕНИЕ", 1998, 42 с.

24. **Манаков А. Г.**, Опыт делимитации субкультур в российской политической культуре// Изв. РГО. 2001, Т. 133, Вып. 6, стр. 81-87.
25. **Митрошенков О. А.**, Политическая философия. Эпистемология: Учеб, пособие -М.: "Перспектива", 2005.-192 с.
26. **Петров Н.**, Выборы органов представительной власти// Мировая экономика и международные отношения; 3/1995, с. 25-34,
27. **Туровский Р. Ф.**, Выборы в Совет Федерации // Россия на выборах: уроки и перспективы. Политгеографический анализ. М., ЦПТ, 1995, с. 110-140,
28. **Туровский Р. Ф.**, Географические закономерности электорального транзита в Посткоммунистических странах.
<http://www.electoralgeography.com/docs/turovsky/cee- elect-text.doc>
29. **Туровский Р. Ф.**, Парламентские выборы 1999г.: региональные особенности:
<http://www.regionalistica.ru/library/rftl2.php>
30. **Туровский Р. Ф.**, Политическая география: Учеб, пособие. Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999.-381с.
31. **Туровский Р. Ф.**, Политическое расслоение российских регионов (история и факторы формирования) // Партийно-политические элиты и электоральные процессы в России. Аналитические обозрения Центра комплексных социальных исследований и маркетинга. Серия: политология. Выпуск 3'96 (17), с. 37-2 (раздел V).
32. **Туровский Р. Ф.**, Региональное измерение электорального процесса: концептуальные основы исследований. Общественные науки и современность. 5. 2006.
<http://www.electoralgeography.com/ni/articles/turovsky/2006/regional-di-mension-of-electoral-process.html>
33. **Туровский Р. Ф.**, Региональные аспекты общероссийских выборов// Второй электоральный цикл в Росии (1999- 2000гг.). М., Весь мир, 2002, с. 186-214.
34. **Туровский Р. Ф.**, Центр и регионы: проблемы политичес-

ких отношений: моногр. 2-е изд. —М: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2007.-399 с.

35. **Чугров С.**, Электоральное поведение российских регионов// МЭиМО; 6/1996, стр. 27-39,
36. Экономическая и социальная география: основы науки: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений.-М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2004.-400 с.
37. **Clark A. N.**, The Penguin dictionary of Geography, Second edition, Penguin Books, 1998.
38. **Jones M., Jones R., Woods M.**, An introduction to political geography: Space, place and politics; L., 2004, 202 p.
39. **Jordan T., Rowntree L.**, The Human Mosaic. A Thematic Introduction to Cultural Geography, 6th ed., New York, 1994

ՂՈՒՅԱՆ ՀՈՒՍԻԿ

**ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

HUSIK GHULYAN

**THE ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA
GEOGRAPHICAL ANALYSIS**

**Ստորագրված է տպագրության՝ 10.12.2008 թ.:
Չափս՝ 60x84 1/16: Թուղթ՝ օֆսեթ: Տպագր. 5 մամուլ:
Տպաքանակ՝ 150:**

ԵՊՀ տպագրատուն, Երևան, Աբովյան 52